МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи
Кафедра митної справи та товарознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів»

Здобувача вищої освіти 6 курсу, ММБ- 21-1 групи, спеціальності 073 «Менеджмент» ОПП «Менеджмент митної справи»	_____ *підпис здобувача вищої освіти*	Сварник Олени Анатоліївни
Науковий керівник науковий ступінь вчене звання	_____ *підпис керівника*	Микитенко Тетяна Владиславівна., к.е.н., доц.
Гарант освітньої програми науковий ступінь вчене звання	_____ *підпис керівника*	Держак Наталія Олександрівна, к.е.н., доцент
Допущено до захисту за рішенням кафедри митної справи та товарознавства протокол від ___ № ___	_____ *підпис завідувача кафедри*	Ткаченко Сергій Олександрович, к.е.н., доцент

Ірпінь 2025

Реєстрація №17 09.06.2025
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки

до захисту
(до захисту, на доопрацювання) 04.06.2025 (дата) (підпис)

Результат попереднього захисту _____ _____ _____
(оцінка) (дата) (

Результат захисту 4 11.06.2025 _____
(оцінка) (дата) (

Голова комісії: _____ Кицюсюк О.З.
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ Ткаченко С.О.
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Шубенкова О.К.
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Корнага Н.Р.
(підпис) (ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	від 0 до 15			
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 10			
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25			
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10			
РАЗОМ БАЛІВ	**від 0 до 60**			
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	70		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
70	C	4		

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут економічної безпеки та митної справи
Кафедра митної справи та товарознавства

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри митної справи та товарознавства
_____С.О. Ткаченко

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Сварник Олени Анатоліївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи «Управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів»

Затверджена наказом ректора від «21» травня 2025 №19

2. Строк здачі закінченої роботи 04.06.2025

3. Цільова установка та вихідні дані до роботи

Мета роботи є обґрунтування теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів в Україні на основі зарубіжного досвіду та національної специфіки.
Об'єкт дослідження виступає процес управління митними ризиками під час здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів.
Предмет дослідження є механізми, методи, технології та організаційні підходи до ефективного управління митними ризиками в Україні та їх адаптація до міжнародних стандартів.

4. Перелік графічного матеріалу 28 таблиць, 3 рисунки.

5. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом)

Вступ
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ
1.1 Сутність митних ризиків: теоретичне визнання та визначення підходів до їх класифікації
1.2 Економічні особливості управління ризиками в митній сфері
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ
2.1 Діяльність Держмитної служби в частині управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів
2.2 Моніторинг системи управління митними ризиками як інструменту митного контролю
РОЗДІЛ 3 ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОТНОЛЮ ТОВАРІВ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ
3.1 Зарубіжний досвід системи управління митними ризиками: можливості імплементації в Україні
Висновки
Список використаних джерел
Додатки

6. Календарний план виконання роботи

№	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання е	
		За планом	
1	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	02.10.2024	
2	Вибір та вивчення навчальної, наукової та методичної літератури за темою	21.10.2024	
3	Видача завдання науковим керівником	06.11.2024	
4	Підготовка першого розділу роботи та подання її науковому керівнику	06.02.2025	
5	Підготовка другого розділу роботи та подання її науковому керівнику	03.03.2025	
6	Підготовка третього розділу роботи та подання її науковому керівнику	03.04.2025	
7	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень наукового керівника	23.04.2025	
8	Подання роботи для перевірки на наявність плагіату	02.05.2025	
9	Попередній захист роботи	14.05.2025	
10	Отримання відгуку керівника роботи	27.05.2025	
11	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	30.05.2025	
12	Отримання зовнішньої рецензії	05.06.2025	
13	Захист роботи	11 червня 2025	

7. Дата видачі завдання «06» 11 2025

8. Керівник кваліфікаційної роботи

_____ Микитенко Т
(підпис) (прізвище, ініці

9. Гарант освітньо-професійної програми _____ Держак Н. О.
(підпис) (прізвище, ініці

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

Сварник О. А. _____
(прізвище, ініціали) (підпис)

Строк виконання ет	
За планом	
02.10.2024	
21.10.2024	
06.11.2024	
06.02.2025	
03.03.2025	
03.04.2025	
23.04.2025	
02.05.2025	
14.05.2025	
27.05.2025	
30.05.2025	
05.06.2025	
11 червня 2025	

Микитенко Т
(прізвище, ініціа
Держак Н. О.
(прізвище, ініціа

світи

АНОТАЦІЯ

«Управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів»

Метою роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів.

Завданнями роботи є аналіз сутності митних ризиків, дослідження економічних особливостей ризик-менеджменту, оцінка стану системи управління митними ризиками в Україні та визначення можливостей імплементації зарубіжного досвіду.

Предметом дослідження є механізми управління митними ризиками.

Об'єктом дослідження виступає процес митного контролю товарів і транспортних засобів.

Базою дослідження є нормативно-правові акти, статистичні дані Державної митної служби України та міжнародна практика.

За результатами дослідження сформульовані рекомендації щодо трансформації СУМР в Україні. Одержані результати можуть бути використані для вдосконалення митної політики та практичної діяльності органів ДМСУ.

Кваліфікаційна робота містить 59 сторінок, 28 таблиць, 3 рисунків, список використаних джерел з 40 найменування, додатків.

Ключові слова: митні ризики, митний контроль, система управління ризиками, профілювання ризиків, трансформація.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2025 рік.

Рік захисту роботи 2025 рік.

ABSTRACT

«Customs Risk Management in Customs Control of Goods an

The purpose of the work is to substantiate theoretical provisions practical recommendations for improving customs risk managemen control of goods and vehicles.

The objectives of the work are to analyze the essence of custom the economic features of risk management, assess the state of the management system in Ukraine and determine the possibilities of i foreign experience.

The subject of the study is customs risk management mechanisms.

The object of the study is the process of customs control of goods

The basis of the study is regulatory legal acts, statistical data Customs Service of Ukraine and international practice.

Based on the results of the study, recommendations are formu transformation of the Customs Risk Management System in Ukraine obtained can be used to improve customs policy and practical activitie Customs Service of Ukraine.

The qualification work contains 59 pages, 28 tables, 3 figures, a l used with 40 names, appendices.

Keywords: customs risks, customs control, risk management profiling, transformation.

Year of completion of the qualification work 2025.

Year of defense of the work 2025.

Відгук наукового керівника кваліфікаційної роботи (проекту)

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти Сварник Олени Анатоліївни, студента 4 курсу групи ММБ-21-1 спеціальності 073 «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Менеджмент митної справи», виконана на високому науково-методичному та практичному рівні.

Тема дослідження є актуальною, враховуючи сучасні виклики вітчизняної митної політики, зростання обсягів міжнародної торгівлі та потребу в ефективному контролі митних процедур на основі ризик-орієнтованого підходу. У роботі автором проведено комплексне дослідження теоретичних засад митних ризиків, здійснено аналіз чинної системи управління митними ризиками в Україні та розглянуто зарубіжний досвід у цій сфері.

Важливим є те, що кваліфікаційна робота містить практичну цінність: здобувач надав обґрунтовані пропозиції щодо трансформації вітчизняної системи управління митними ризиками з урахуванням міжнародних стандартів, що може бути використано в практичній діяльності митних органів.

Робота відзначається логічною структурою, глибоким аналізом джерел, грамотним викладом матеріалу та вмінням формулювати висновки. Одержані результати свідчать про високий рівень підготовки здобувача, здатність до самостійного наукового пошуку та практичного мислення.

Кваліфікаційна робота відповідає усім вимогам, що ставляться до робіт такого рівня, а її автор заслуговує на оцінку "відмінно" та допуск до захисту перед екзаменаційною комісією.

Науковий керівник
к.е.н., доцент Микитенко Т. В. «___» _____ 2025 р.

Висновок про кваліфікаційну роботу
Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти Сварник Олени Анаталіївни
(прізвище, ініціали)
Може бути допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

РЕЦЕНЗІЯ
на кваліфікаційну роботу здобувача
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти Державного податкового університету
Сварник Олени Анатоліївни
на тему
«УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ»

Актуальність теми.

В умовах активної інтеграції України у світову економіку та посилення вимог до митної безпеки, ефективне управління митними ризиками набуває стратегічного значення. Удосконалення підходів до митного контролю на основі ризикоорієнтованих методів сприяє підвищенню ефективності митного адміністрування, запобіганню порушенням митного законодавства, оптимізації ресурсів і спрощенню процедур для сумлінних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Наукова новизна.

Робота вирізняється системним аналізом чинної моделі управління митними ризиками в Україні, вивченням зарубіжного досвіду та обґрунтуванням можливостей його адаптації до національної специфіки.

Автором запропоновано напрями трансформації СУР з урахуванням сучасних ІТ-рішень, інтеграції міжнародних інформаційних платформ та підвищення аналітичної складової профілювання ризиків.

Якість проведеного аналізу проблеми, текстового та табличного матеріалу.

У роботі застосовано комплексний підхід до дослідження теми, використано актуальні нормативно-правові джерела, статистичні дані Держмитслужби, результати міжнародних звітів. Високий рівень аналітики підтверджується наявністю численних таблиць, рисунків, класифікаційних схем, порівняльних характеристик між українською та європейською моделями митного ризик-менеджменту.

Обґрунтованість пропозицій і висновків та їх практична цінність у роботі установи.

Запропоновані автором рекомендації мають прикладний характер та можуть бути використані в діяльності Державної митної служби України з метою підвищення ефективності митного контролю. Особливо цінними є ідеї щодо розширення функціоналу систем ARAMS та АСАУР, вдосконалення міжвідомчого обміну інформацією та запровадження нових профілів ризику на основі аналізу великих даних.

Наявність недоліків: У роботі в деяких випадках бракує критичної оцінки складнощів імплементації міжнародного досвіду в умовах України. Окремі висновки потребують уточнення щодо джерел емпіричної інформації.

Загальний висновок та оцінка роботи.

Кваліфікаційна робота **Сварник Олени Анатоліївни** відповідає вимогам до робіт бакалаврського рівня, є самостійним, логічно структурованим і змістовним дослідженням з високим рівнем теоретичної обґрунтованості й практичної спрямованості та може бути рекомендована до захисту.

Рецензент, директор «АСК-ЛТД» Андрій ТАМЧЕНКО

«____» _____2025 р.

Україна Київ Товариство з обмеженою відповідальністю «АКС-ЛТД» свідоцтво № 22927051

ННІ економічної безпеки та митної справи

Кафедра митної справи та товарознавства

ДОВІДКА

про перевірку кваліфікаційної (дипломної) роботи на академічний плагіат

П. І. Б. автора роботи

Сварник Олена Анатоліївна

Курс/група _____ММБ-21-1_____

Тема дипломної роботи:

Управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів.

П. І. Б. наукового керівника

Микитенко Т. В.

Дата захисту:

За результатом перевірки оригінальний текст у роботі становить 99,77%
Відсоток схожості (складається з правомірних запозичень – посилання, цитування; і неправомірних запозичень – пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним (н/д, стаття або інші роботи автора, які є у базі, але вони не зазначені в літературних джерелах) 0,23%, цитат 0,61%.

Відповідальна особа за перевірку на кафедрі М. Іщук

ЗМІСТ

ВСТУП……2

РОЗДІЛ 1……5

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ……5

1.1 Сутність митних ризиків: теоретичне визнання та визначення підходів до їх класифікації……5

1.2 Економічні особливості управління ризиками в митній сфері……11

РОЗДІЛ 2……17

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ……17

2.1 Діяльність Держмитної служби в частині управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів……...17

2.2 Моніторинг системи управління митними ризиками як інструменту митного контролю……32

РОЗДІЛ 3……42

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОТНОЛЮ ТОВАРІВ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ……42

3.1 Зарубіжний досвід системи управління митними ризиками: можливості імплементації в Україні……42

ВИСНОВКИ……52

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..54

ДОДАТКИ……...59

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації світових економічних процесів ефективне управління митними ризиками стає одним із ключових чинників забезпечення безпеки держави, стимулювання міжнародної торгівлі та підвищення фіскальної результативності митних органів. В Україні питання удосконалення управління митними ризиками набуває особливої актуальності в контексті інтеграції до європейського митного простору та адаптації національної митної системи до вимог ЄС. Управління ризиками дозволяє не тільки мінімізувати незаконне переміщення товарів через митний кордон, а й сприяти спрощенню процедур для доброчесних учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Стан і ступінь розробки проблеми управління митними ризиками у спеціальній літературі свідчать про зростаючу увагу наукової спільноти до цієї тематики. Подра О. та Петришин Н. [3] дослідили особливості організації управління ризиками у митній сфері, акцентуючи на необхідності автоматизації процесів і зміцнення міжвідомчої взаємодії. Фрадинський О. [4] проаналізував етапи розвитку системи управління митними ризиками в Україні, вказуючи на потребу в адаптації міжнародного досвіду. Костюнік О.В. та Сівашенко Т.В. [5] висвітлили важливість інтеграції системи управління ризиками в логістичні процеси на етапі митного оформлення. Рац О.М. та Алфімова А.С. [11] розглянули сучасні підходи країн ЄС до управління митними ризиками та перспективи їх імплементації в Україні. Капітанець С.В. і Руда Т.В. [19] приділили увагу удосконаленню управління ризиками у сфері пост-митного контролю, а Перепелиця В.В. [22] наголосив на інституційному розвитку системи ризик-менеджменту. Значний внесок у розробку європейського вектору управління митними ризиками внесли Разумєй М.М. і Кухтін Д.О. [39],

проаналізувавши структуру митної системи України в контексті європейських практик.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів в Україні на основі зарубіжного досвіду та національної специфіки.

Для досягнення мети, було вирішено такі завдання:

- Охарактеризувати сутність митних ризиків: теоретичне визнання та визначення підходів до їх класифікації
- Розглянути економічні особливості управління ризиками в митній сфері;
- Проаналізувати діяльність Держмитної служби в частині управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів;
- Дослідити моніторинг системи управління митними ризиками як інструменту митного контролю;
- Дослідити зарубіжний досвід системи управління митними ризиками: можливості імплементації в Україні.

Об’єктом дослідження виступає процес управління митними ризиками під час здійснення митного контролю товарів і транспортних засобів.

Предметом дослідження є механізми, методи, технології та організаційні підходи до ефективного управління митними ризиками в Україні та їх адаптація до міжнародних стандартів.

Методи дослідження: для досягнення поставленої мети використано методи аналізу і синтезу, порівняльного аналізу зарубіжного досвіду, статистичного аналізу митних даних, а також SWOT-аналіз для визначення сильних і слабких сторін національної системи управління митними ризиками та можливостей її вдосконалення.

Базою дослідження є нормативно-правові акти України у сфері митної справи, статистичні дані Державної митної служби України, а також практика впровадження ризик-менеджменту у США, ЄС, Канаді, Японії та Австралії.

Науково-практична значущість роботи полягає у формулюванні конкретних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління митними ризиками в Україні, що може бути використано як при розробці стратегічних документів митної політики, так і в практичній діяльності митних органів для оптимізації процедур контролю, мінімізації ризиків та підвищення прозорості митного адміністрування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

1.1 Сутність митних ризиків: теоретичне визнання та визначення підходів до їх класифікації

У загальному значенні, термін «ризик» означає ймовірність виникнення несприятливих подій або наслідків у результаті певної діяльності або бездіяльності. У науковій літературі ризик часто визначається як порушення встановленого порядку дій, що потенційно може призвести до втрат або шкоди, особливо в умовах невизначеності та обмеженого знання про ситуацію [1]. У сфері менеджменту ризик розглядається як важливий елемент прийняття рішень та планування, що дозволяє мінімізувати потенційні загрози й оптимізувати досягнення поставлених цілей.

Поняття «митні ризики» стосується специфічного типу ризиків, які виникають у процесі митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів і документів. Згідно з сучасними підходами, митний ризик – це ймовірність порушення митного законодавства суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності, що може призвести до фінансових, безпекових чи репутаційних втрат для держави [2]. Ризики можуть виникати при декларуванні товару за недостовірним кодом, ухиленні від сплати митних платежів або заниженні митної вартості [3].

Сучасна концепція управління митними ризиками базується на системному підході, що включає етапи ідентифікації, оцінки, профілювання та

мінімізації ризиків. Основна мета цієї системи — забезпечити баланс між ефективним контролем та спрощенням процедур для добросовісних учасників ЗЕД [4]. Успішне впровадження таких систем дозволяє не лише мінімізувати загрози, але й оптимізувати ресурси митних органів, підвищуючи прозорість та ефективність митного адміністрування [5].

У статті 320 Митного кодексу України законодавчо закріплено, що форми та обсяги митного контролю визначаються митними органами на основі системи управління ризиками [6]. Згідно з підходами Світової митної організації (WCO), митний ризик розглядається як імовірність подій, які можуть негативно вплинути на досягнення цілей митного контролю та безпеки торгівлі [2].

Таким чином, як на національному, так і на міжнародному рівнях, митні ризики є ключовою категорією, що обґрунтовує застосування селективного, тобто вибіркового контролю, спрямованого на запобігання порушенням митного законодавства [7].

У системі митного контролю управління ризиками відіграє фундаментальну роль, оскільки дозволяє ефективно розподіляти ресурси та зосередити перевірки на найбільш критичних зонах ризику. Запровадження автоматизованих систем управління ризиками (зокрема ARAMS в Україні) дозволяє здійснювати аналітику на основі електронних профілів ризику та приймати обґрунтовані рішення щодо форм контролю, що значно підвищує ефективність митного адміністрування [7]. В умовах інтенсивного розвитку зовнішньоекономічної діяльності така система є необхідною не лише для запобігання порушенням, а й для забезпечення стабільного надходження митних платежів до бюджету, підвищення національної безпеки та довіри з боку міжнародних партнерів.

Причини виникнення митних ризиків мають багатовекторну природу та залежать як від внутрішньої організації митної системи, так і від впливів зовнішнього середовища Найбільш загрозливими є поєднання економічної доцільності порушень (з боку бізнесу) з прогалинами в законодавстві та

технічному забезпеченні митних органів. Ключовими напрямами мінімізації ризиків є підвищення цифрової зрілості митної інфраструктури, гармонізація законодавства з міжнародними нормами, а також зниження впливу людського фактора шляхом підвищення кваліфікації персоналу та антикорупційних заходів (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація та характеристика митних ризиків

Категорія	Характеристика та приклади	Джерело ризику
Економічні		
Маніпуляції з митною вартістю	Заниження митної вартості імпортованих товарів для зменшення податкового навантаження	Внутрішній
Використання офшорних схем	Використання підконтрольних компаній у низькоподаткових юрисдикціях	Зовнішній
Валютні коливання	Впливають на митну вартість та можуть стимулювати спроби недостовірного декларування	Зовнішній
Правові		
Невідповідність нормативної бази	Нечіткі або застарілі митні норми, відсутність гармонізації з міжнародним правом	Внутрішній
Часті зміни законодавства	Призводять до плутанини в процедурах, зростання ймовірності порушень	Внутрішній
Міжнародні санкції	Змінюють торгові потоки, провокуючи митні шахрайства	Зовнішній
Технологічні		
Низький рівень автоматизації	Залишає простір для суб'єктивізму в прийнятті рішень, затримок	Внутрішній
Відсутність взаємодії ІТ-систем	Обмежує доступ до релевантних баз даних, уповільнює контроль	Внутрішній
Кібератаки та витік даних	Порушують безпеку даних, створюючи прогалини для фальсифікацій	Зовнішній
Людський фактор		
Недостатня кваліфікація персоналу	Помилки при ідентифікації товарів або оформленні документів	Внутрішній
Корупція	Свідоме ігнорування порушень в обмін на хабарі	Внутрішній
Тиск з боку бізнесу або політики	Вплив на рішення посадових осіб з метою уникнення контролю	Зовнішній

Джерело: [9;10;11;12]

Типологія митних ризиків є багатовимірною і дозволяє митним органам комплексно підходити до оцінки загроз. Визначення джерела ризику (фізична особа, підприємство, транспорт) допомагає точно профілювати об'єкти контролю, масштаб впливу — встановити пріоритети реагування, а сфера

прояву — обрати специфічні засоби нейтралізації (див. табл. 1.2). Така деталізація підвищує точність аналітики, ефективність превентивних заходів та дозволяє створити адаптивну систему митної безпеки.

Таблиця 1.2

Типологія митних ризиків

Тип митного ризику	Приклад
За джерелом виникнення	
Фізичні особи	Спроба провезення заборонених товарів через «зелений коридор» без декларування
Підприємства	Умисне заниження митної вартості або маніпуляції з кодом УКТ ЗЕД
Транспортні засоби	Зміна маршруту перевезення з метою уникнення контролю
За масштабом впливу	
Локальні	Порушення на одному митному посту під час оформлення окремої партії
Регіональні	Системне використання підроблених сертифікатів в межах кількох областей
Національні	Масове ухилення від сплати митних платежів у великих імпортно-експортних схемах
За сферою прояву	
Товарна	Ввезення товарів, заборонених до імпорту, або фальсифікованих товарів
Документальна	Подання фіктивних документів (інвойсів, сертифікатів походження тощо)
Логістична	Порушення графіку доставки, перевантаження, або зміна транспортного засобу
Кадрова	Змова митників з декларантами, або службова недбалість персоналу

Джерело: [9;10;11;12]

Аналіз статистичних даних, митних декларацій і логістичних маршрутів є базовим методом виявлення митних ризиків у сучасних автоматизованих системах управління ризиками. Його сутність полягає у виявленні відхилень від нормативних або очікуваних значень на підставі історичних даних, типових для конкретного товару, країни походження, перевізника або декларанта. В Україні широко застосовується система ARAMS, яка автоматично аналізує дані про митну вартість, частоту переміщень товарів та характеристики перевізників для формування електронних профілів ризику [12]. Такий підхід дозволяє митним органам виявляти системні порушення, зокрема фіктивні документи, нетипові логістичні маршрути або нехарактерні країни відправлення товарів.

Метод експертного оцінювання використовується переважно у випадках, коли недостатньо історичних або кількісних даних для формалізованого

аналізу. Він базується на професійній оцінці фахівців митної справи, які мають відповідну кваліфікацію та досвід. Залучення експертів дозволяє ідентифікувати нові типи ризиків, які ще не зафіксовані в електронних базах, або оцінити вплив змін у зовнішньоекономічному середовищі на митні процеси. Експертні методи особливо ефективні при розробці нових ризик-профілів або при оцінці потенційної шкоди від ризикової діяльності, що не має достатньої кількісної підтримки.

У митній системі України ключову роль у виявленні та профілюванні ризиків відіграє програмне забезпечення АСАУР (Автоматизована система аналізу та управління ризиками), яке є складовою частиною інформаційно-аналітичного комплексу митних органів. Ця система здійснює автоматичну обробку масивів даних з митних декларацій, транспортних документів та історії ЗЕД-операцій, формуючи ризик-профілі для кожної операції в реальному часі. АСАУР дозволяє виявляти потенційно ризикові постачання шляхом використання алгоритмів, які враховують ознаки фальсифікації, заниження вартості, порушення маршрутів та інші шаблони поведінки порушників. У результаті підвищується точність вибіркового контролю, що сприяє спрощенню процедур для сумлінних учасників ЗЕД.

Митні органи також застосовують інтегровані інформаційні системи, які забезпечують обмін даними між підрозділами, автоматичну перевірку документів, контроль за історією суб’єктів ЗЕД і аналіз логістичних ланцюгів. Автоматизація дозволяє накопичувати статистику та аналітику для подальшого вдосконалення профілів ризику, що робить ці інструменти стратегічно важливими для підвищення ефективності митного контролю в умовах зростаючих обсягів міжнародної торгівлі.

У міжнародній практиці WCO пропонує уніфіковані підходи до класифікації митних ризиків у рамках Інтегрованої моделі управління ризиками (IRM). Ця модель включає категоризацію ризиків за джерелами (товари, транспорт, документи, особи), оцінку ймовірності та наслідків, а також багаторівневу систему заходів реагування. WCO підкреслює важливість

стратегічної інтеграції ризик-менеджменту на всіх етапах митного процесу – від попереднього аналізу до пост-контрольного аудиту [13]. Це дозволяє забезпечити баланс між безпекою, спрощенням процедур і ефективністю контролю.

У практиці митних адміністрацій ЄС, США та Канади застосовуються спеціалізовані системи класифікації ризиків, які адаптовані до національних особливостей, але водночас гармонізовані з принципами WCO. У країнах ЄС активно використовується візуальна аналітика контейнерних перевезень (ConTraffic), що дозволяє класифікувати ризики за маршрутами, перевізниками та характером вантажу [14]. У Канаді класифікація ризиків у системі Export Development Canada (EDC) базується на прогнозуванні політичних та економічних ризиків для оцінки довіри до країн імпорту та експорту. Це забезпечує ширший контекст аналізу – від вантажів до глобального середовища торгівлі.

Митна система України все ще перебуває на стадії трансформації в напрямку гармонізації з європейськими стандартами управління ризиками (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Класифікація митних ризиків в Україні та у країнах ЄС

Критерій класифікації	Україна	Країни ЄС
1	2	3
Стратегічна модель управління ризиками	Модель базується на АСАУР і національних підходах; часткова інтеграція IRM	Інтегрована модель IRM відповідно до рекомендацій WCO
Категорії джерел ризиків	Товари, транспортні засоби, суб'єкти ЗЕД, документи	Товари, транспорт, логістичні маршрути, оператори, гео-ризики
Підхід до профілювання	Здебільшого автоматизоване профілювання за статичними критеріями (АСАУР)	Складні багатофакторні профілі з урахуванням машинного навчання (наприклад, ConTraffic)
Використання ІТ-систем	АСАУР, UAIS, часткова автоматизація та інтеграція з міжнародними БД	Високий рівень автоматизації, доступ до єдиних баз даних (ICS2, ConTraffic, TARIC)
Підхід до постаудиту	Пост-контроль обмежено застосовується через нестачу ресурсів	Пост-аудит є основним інструментом контролю, з акцентом на авторизованих операторів
Ступінь гармонізації з WCO	Часткова відповідність стандартам WCO та	Повна відповідність стандартам WCO і використання Framework

	Ревізованій Кіотській конвенції	of Standards

Продовження табл. 1.3

1	2	3
Рівень інтеграції з іншими країнами	Низький рівень інтеграції з міжнародними системами (до 2023 року)	Глибока інтеграція між країнами ЄС через спільні митні системи
Типові ризикові операції	Заниження митної вартості, маніпуляції з кодами УКТ ЗЕД	Транзитні порушення, контрабанда в контейнерних перевезеннях, фальсифіковані товари

Джерело: [9;10;11;12;13;14]

На відміну від ЄС, де широко впроваджено інтегровану модель IRM із використанням високотехнологічних інструментів та єдиних інформаційних баз, українська система спирається на часткову автоматизацію та обмежене профілювання. Основними напрямами вдосконалення вітчизняної практики є підсилення постаудиту, інтеграція з міжнародними IT-платформами та розширення аналітичного інструментарію, що дозволить посилити митну безпеку без надмірного ускладнення для добросовісних суб’єктів ЗЕД.

Митні ризики становлять собою ймовірність виникнення подій або дій, що можуть призвести до порушення митного законодавства, втрат бюджетних надходжень або загрози національній безпеці. Теоретично вони визнаються як об'єктивна складова митної діяльності в умовах глобалізації та зростання обсягів ЗЕД. Класифікація митних ризиків, як науковий підхід, передбачає їх структуризацію за джерелами, масштабом впливу, сферою прояву та суб’єктами виникнення, що дозволяє не лише точніше їх ідентифікувати, а й ефективно керувати ними через сучасні системи ризик-менеджменту.

1.2 Економічні особливості управління ризиками в митній сфері

Управління ризиками в економіці та митній справі є стратегічною системою, що поєднує в собі методи ідентифікації, аналізу та мінімізації потенційних загроз, які можуть зашкодити досягненню організаційних цілей. У

контексті митної діяльності це означає концентрацію контролю на об’єктах з високим ступенем ризику, з одночасним спрощенням процедур для сумлінних учасників ЗЕД [15]. Ефективне управління ризиками забезпечує не лише захист митних інтересів держави, але й створює умови для сприяння міжнародній торгівлі за рахунок підвищення прозорості та прогнозованості процедур.

При цьому надзвичайно важливо враховувати співвідношення між витратами на контроль та втратами від реалізованих ризиків. Успішне впровадження інтегрованого управління ризиками дозволяє митним адміністраціям досягти оптимального балансу між витратами на перевірки і попередженням значно більших фінансових втрат від порушень митного законодавства [16]. Таким чином, концепція економічної доцільності контролю передбачає стратегічну селекцію операцій для перевірки, орієнтовану на максимальне зниження загальних ризиків при раціональному використанні ресурсів.

Впровадження систем управління ризиками (СУР) у митній сфері забезпечує суттєве підвищення економічної ефективності завдяки оптимізації використання ресурсів, скороченню часу оформлення вантажів та зменшенню рівня порушень митного законодавства [17]. Ефективне функціонування СУР дозволяє скоротити витрати держави на контрольні заходи, зосереджуючи увагу лише на ризикових операціях, що підвищує результативність перевірок і знижує загальну вартість митного адміністрування. Автоматизоване сортування декларацій за ступенем ризику дозволяє мінімізувати затримки у переміщенні товарів, що прямо впливає на витрати бізнесу та конкурентоспроможність на зовнішніх ринках.

Впровадження СУР сприяє підвищенню довіри міжнародних партнерів до митної системи країни та створенню сприятливого середовища для інвестування [18]. У країнах із розвиненою системою управління митними ризиками спостерігається зниження рівня контрабанди, покращення збору митних платежів і формування прозорих умов для зовнішньоекономічної діяльності. СУР не лише знижує адміністративні витрати, але й виконує

стратегічну функцію в довгостроковому зростанні національної економіки через інтеграцію в глобальні логістичні та торговельні ланцюги [19].

Принципи управління митними ризиками – законність, обґрунтованість, пропорційність і ефективність – формують основу для сучасного функціонування митниці в умовах міжнародної торгівлі (див. табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Принципи та практика управління ризиками в митниці

Принцип / Метод	Зміст та реалізації
Законність	Усі заходи СУР базуються на нормах Митного кодексу України та відповідності міжнародним угодам (наприклад, Ревізована Кіотська конвенція).
Обґрунтованість	Ризики класифікуються на підставі аналітичної оцінки статистичних даних, попередніх порушень та профілів суб'єктів ЗЕД.
Пропорційність	Заходи впливу мають бути пропорційними до рівня виявленого ризику – не допускається надмірний контроль при низькому ризику.
Ефективність	Система СУР спрямована на досягнення максимальної результативності при мінімізації втручання у легальну торгівлю.
Метод вибіркового контролю	Використання червоної/жовтої/зеленої смуги оформлення залежно від рівня ризику, що присвоєно декларації.
Впровадження ризик-орієнтованих профілів	На Київській митниці впроваджено профілі ризику щодо заниження вартості електроніки з Азії – результати показали 42% підвищення виявлення порушень.
Автоматизоване блокування декларацій	У 2023 році в Одеській митниці було впроваджено механізм автоматичного зупинення декларацій із підозрою на підробку сертифікатів EUR.1.
Пілотний проєкт аналізу пост-фактум	Львівська митниця ініціювала оцінку відповідності пост-фактум на основі аналітики переміщення товарів у попередні 90 днів.

Джерело: [20;21;22]

Їх реалізація через вибірковий контроль і автоматизовані інструменти, як показують приклади з українських митниць, дає змогу не лише знижувати рівень порушень, але й скорочувати витрати часу і ресурсів. Такий ризик-орієнтований підхід дозволяє балансувати між безпекою держави та інтересами чесного бізнесу.

Модель управління ризиками в митній справі базується на п'яти ключових етапах: від ідентифікації до постійного моніторингу. Її ефективність значною мірою залежить від наявності якісної інформаційної підтримки та використання сучасних аналітичних технологій. Такий системний підхід дозволяє митним органам України діяти на випередження, мінімізувати вплив

ризиків і забезпечити стабільне функціонування митного простору (див. табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Модель управління ризиками в митній справі

Етап моделі СУР	Зміст етапу
Ідентифікація ризиків	Виявлення потенційних загроз митній безпеці на основі даних декларацій, історії порушень, країни походження, виду товару тощо.
Оцінка ризиків	Визначення ймовірності настання події та її можливих негативних наслідків для бюджету та безпеки держави.
Аналіз ризиків	Глибоке вивчення причин виникнення ризику, поведінкових шаблонів суб'єктів, логістичних маршрутів і документального оформлення.
Реагування на ризики	Застосування профілів ризику, посилення контролю, направлення на огляд або аудит, створення автоматизованих бар'єрів у системі АСАУР.
Моніторинг і перегляд	Безперервне відстеження ефективності профілів ризику, оновлення баз даних, зворотний зв'язок від підрозділів контролю та коригування моделей.

Джерело: [23;24;25;26]

Її ефективність значною мірою залежить від наявності якісної інформаційної підтримки та використання сучасних аналітичних технологій. Такий системний підхід дозволяє митним органам України діяти на випередження, мінімізувати вплив ризиків і забезпечити стабільне функціонування митного простору.

Сучасні системи управління митними ризиками активно використовують можливості Big Data та аналітичних платформ для підвищення точності і швидкості рішень. Митні органи впроваджують обробку великих обсягів структурованих і неструктурованих даних, включаючи логістичну інформацію, митні декларації, транзакції та історії перевізників, що дає змогу будувати прогнозні моделі для виявлення порушень і формування динамічних профілів ризику. Використання технологій машинного навчання та візуальної аналітики в таких системах суттєво підвищує якість прийняття рішень у реальному часі.

Інструменти економічної оцінки митних ризиків, зокрема CBA та митний аудит, є потужним інструментарієм для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Аналіз співвідношення між витратами на контроль і доходами від запобігання правопорушенням демонструє високу рентабельність

ризик-орієнтованих заходів. Це підтверджує економічну доцільність впровадження інтегрованих систем СУР, які базуються на аналітиці, аудиті та прогнозному управлінні ризиками (див. табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Співвідношення витрат на контроль та доходів від усунення ризиків

Показник	Зміст
Метод Cost-Benefit Analysis (CBA)	Оцінювання доцільності витрат на заходи контролю шляхом порівняння з очікуваними економічними вигодами від запобігання порушенням.
Оцінка шкоди від митних правопорушень	Включає розрахунок втрат бюджету через недостовірне декларування, заниження вартості, підроблені документи тощо.
Ефективність митного аудиту (післяконтроль)	Аудит виявляє додаткові нарахування після митного оформлення, дозволяючи повернути втрачені надходження до бюджету.

Джерело: [27;28]

Запровадження СУР у митній сфері суттєво сприяє зниженню корупційних ризиків, зменшуючи можливість ручного втручання у процеси контролю та ухвалення рішень. Автоматизація процедур, обмеження дискреційних повноважень посадових осіб і прозорість дій у межах єдиних інформаційних платформ, дозволяють нейтралізувати корупційні практики, пов’язані з підробкою документів, ухиленням від митних платежів і «сервісом» тіньового імпорту. СУР виступає важелем формування нової етики в державному управлінні, уникаючи конфлікту інтересів і сприяючи зростанню довіри до митної служби.

З точки зору доходів державного бюджету, СУР дозволяє не лише зменшити обсяг втрат через шахрайські схеми, але й збільшити надходження за рахунок ефективного виявлення занижених митних вартостей, фіктивних сертифікатів та інших схем ухилення. Досвід модернізації митниці у В’єтнамі підтверджує, що інтегровані системи СУР можуть стати каталізатором зростання митних надходжень до бюджету без підвищення тарифів, за допомогою детальному аналізу ризикових операцій та персоналізованому контролю [29].

СУР також виконує важливу роль у забезпеченні чесної конкуренції, унеможливлюючи переваги для «сірих» імпортерів та фірм, які використовують корупційні канали. Митна корупція завдає шкоди не лише бюджету, але й

руйнує конкурентне середовище, створюючи нерівні умови для сумлінного бізнесу, який сплачує всі платежі та дотримується норм митного законодавства. У цьому контексті СУР – не лише інструмент боротьби з порушеннями, а й основа для створення прозорого та справедливого бізнес-середовища.

Досвід впровадження СУР показує, що митниці, які активно їх використовують, демонструють вищі показники ефективності контролю та надходжень до бюджету порівняно з тими, де СУР або не впроваджена, або функціонує формально. У Мадагаскарі митний контроль без СУР виявився вразливим до маніпуляцій з призначенням інспекторів і мав втрати доходів у розмірі 3% від загальних податкових надходжень [30], тоді як автоматизоване втручання у розподіл декларантів значно скоротило корупційні прояви та підвищило якість перевірок.

Економічні особливості управління ризиками в митній сфері полягають у необхідності досягнення балансу між витратами на контрольні заходи та економічною вигодою від запобігання правопорушенням. Впровадження систем СУР забезпечує оптимальне використання ресурсів митниці, знижує рівень недонадходжень до бюджету та мінімізує економічні втрати від нелегального переміщення товарів, при цьому підтримуючи конкурентоспроможність легального бізнесу через зменшення надмірного втручання у законні операції.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТОВАРІВ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

2.1 Діяльність Держмитної служби в частині управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів

Аналіз ключових нормативно-правових актів демонструє, що система управління митними ризиками в Україні базується на чіткій правовій основі, з дотриманням міжнародних стандартів ризикоорієнтованого митного контролю (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Нормативні акти у сфері управління митними ризиками в Україні

Нормативний акт	Номер	Ключові положення	Сфера застосування	Практичне значення для митного контролю
1	2	3	4	5
Митний кодекс України	Закон України №4495-VI від 13.03.2012	1.Визначає правові основи митної справи; 2. Розділ VIII – «Система управління ризиками»; 3.Стаття 361: визначає поняття митного ризику; 4.Стаття 367: критерії оцінки ризиків.	Загальна регламентація всіх етапів митного контролю, включно з профілюванням ризиків.	Основний правовий документ, що закладає методологію управління ризиками у митній справі.
Постанова КМУ «Про затвердження Порядку застосування системи управління ризиками»	№684 від 31.07.2015	1.Визначає процедуру використання СУР у митниці; 2.Встановлює механізм формування та реалізації профілів ризику; 3.Описує алгоритм автоматизованого	Практичне застосування СУР під час митного оформлення.	Забезпечує єдині підходи до аналізу, оцінки та реагування на ризики на всіх митних постах.

		аналізу ризиків.		

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
Постанова КМУ «Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інформаційно-аналітичної системи управління ризиками»	№1039 від 03.09.2024	1.Встановлює пілотне впровадження ІАС СУР; 2.Містить механізм інтеграції даних з митниць, контролюючих та правоохоронних органів	Запуск цифрової платформи на основі ризико-орієнтованого підходу.	Забезпечує технологічний перехід до цифрового профілю ризиків, підвищує швидкість реагування
Наказ Держмитслужби «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо функціонування СУР»	Наказ №381 від 25.11.2020	1.Формалізує роботу аналітичних підрозділів; 2.Визначає порядок розробки, тестування та перегляду профілів ризику; 3.Описує індикатори ризиків	Для використання у практичній діяльності митниць та ризик-офіцерів.	Покращує точність і релевантність виявлених ризиків, підвищує об’єктивність митного контролю.
Наказ ДМСУ «Про затвердження Порядку функціонування підсистеми профілювання ризиків»	Наказ №141 від 14.05.2021	1.Деталізує технічні аспекти створення, зберігання та актуалізації профілів ризику; 2.Регламентує роль ЦОВ ДМСУ та регіональних підрозділів	Автоматизоване управління ризиками в режимі реального часу.	Підвищує якість виявлення ризикових операцій та знижує рівень людського фактору.
Закон України «Про основи національної безпеки України» (у контексті економічної безпеки)	Закон №964-IV від 19.06.2003	1.Стаття 7 визначає загрози економічній безпеці; 2.Підкреслює роль митних органів у протидії тіньовій економіці, контрабанді	Взаємозв’язок митної політики з державною безпекою.	Законодавче підґрунтя для посилення митного контролю на підставі ризиків загрози економіці.

Джерело: [31;32;33;34]

Центром системи є Митний кодекс України, який задає понятійний і процедурний каркас, тоді як постанови КМУ та накази Держмитслужби забезпечують його практичну реалізацію та адаптацію до викликів цифрової трансформації. Особливе значення мають ІАС СУР і профілювання ризиків як

інструменти прогнозування і мінімізації порушень митного законодавства. Така нормативна база дозволяє забезпечити баланс між ефективністю контролю та сприянням законній зовнішній торгівлі.

Аналіз чинного законодавства України щодо управління митними ризиками засвідчує його високий ступінь структурної сумісності з європейськими нормами, особливо з положеннями Union Customs Code (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Нормативне регулювання управління митними ризиками в Україні та ЄС

№	Аспект регулювання	Україна	Європейський Союз (ЄС)	Коментар щодо відповідності / розбіжностей
1	2	3	4	5
1	Базовий законодавчий акт	Митний кодекс України (2012, ред. 2023), Розділ VIII	Union Customs Code (UCC) – Регламент (ЄС) № 952/2013	Структурна подібність: в обох актах визначено поняття «митного ризику» та «системи управління ризиками»
2	Система управління ризиками (СУР)	Законодавчо передбачена, впроваджується на національному рівні через постанову КМУ №724 та накази ДМСУ	Єдина СУР на рівні всього ЄС; координація через Єврокомісію, використання системи CRMS (Common Risk Management System)	Різниця в централізації: в ЄС координація здійснюється наднаціональним органом, в Україні – національною митницею
3	Інформаційно-аналітична система	ІАС СУР (впроваджується з 2018 р., досі вдосконалюється)	CRMS – централізована база ризиків, інтегрована в систему ICS (Import Control System)	Українська система менш автоматизована, але концептуально подібна до CRMS; потребує доопрацювання для сумісності
4	Категоризація ризиків	За напрямами: митна вартість, країна походження, код товару, учасник ЗЕД, індикатори ризику	За напрямами: безпека, фінансові ризики, митна відповідність, охорона довкілля, охорона прав ІВ	В Україні менше охоплення нефіскальних ризиків (довкілля, інтелектуальна власність), у ЄС – повний спектр політик
5	Обмін ризик-даними між країнами	Відсутній загальнонаціональний механізм транскордонного обміну даними, участь	Постійний обмін інформацією між державами-членами через CRMS та OLAF (служба боротьби з	Україна потребує підключення до загальноєвропейських платформ обміну ризиковою інформацією

		у міжнародних проектах обмежена	шахрайством)	

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5
6	Профілі ризику	Формуються на основі внутрішніх аналітичних правил і наказів ДМСУ	Формуються відповідно до централізованих та національних профілів ризику, перевіряються на ефективність на рівні Єврокомісії	В ЄС діє дворівнева система (центральні + національні профілі); в Україні – лише національні
7	Моніторинг ефективності СУР	Передбачено в Методичних рекомендаціях (наказ №381), відсутні єдині KPI для всієї країни	В ЄС регулярно звітується ефективність CRMS, проводяться аудити системи, встановлено KPI	В Україні моніторинг точковий і без чітких показників ефективності, що знижує загальну аналітичність системи
8	Підхід до автоматизації рішень	Автоматизована система визначає ступінь ризику, але остаточне рішення – за інспектором	У більшості випадків рішення автоматизовані, людський фактор зведений до мінімуму	В ЄС забезпечена більша прозорість і зниження корупційних ризиків; Україні слід розвивати рівень автоматизації
9	Наднаціональний контроль / гармонізація	Відсутній (усе під контролем національних органів)	Високий рівень наднаціонального контролю (DG TAXUD, OLAF)	Україна має поступово інтегруватися у спільний правовий простір контролю ЄС
10	Міжнародна співпраця	Участь у SAFE Framework WCO, регіональні угоди (ГУАМ, СЕС)	ЄС є активним учасником глобальних угод WCO, SAFE, має власну мережу митних угод	Україна поступово наближається до рівня ЄС, але темпи гармонізації потребують прискорення

Джерело: [31;35;36]

Найбільша відповідність спостерігається на рівні базових понять, логіки функціонування СУР та процедур профілювання ризиків. Виявлені розбіжності стосуються інституційної централізації, рівня автоматизації, координації між країнами, а також охоплення нефіскальних аспектів митного контролю.

Структура Держмитслужби України у сфері управління митними ризиками є комплексною і багаторівневою, що забезпечує інтеграцію стратегічних, аналітичних, операційних та контрольних функцій (див. табл. 2.3). У той же час, в системі чітко простежується розмежування функцій

профілювання ризиків та їх оперативного реагування, що відповідає кращим європейським практикам. Інституційний розвиток у напрямі посилення міжнародної співпраці та автоматизації процесів буде ключовим чинником підвищення ефективності української системи митного контролю на основі ризиків.

Таблиця 2.3

Структура підрозділів Держмитслужби України та їх функції у сфері управління ризиками

№	Підрозділ	Основні функції у сфері управління митними ризиками	Аналітичний коментар
1	2	3	4
1	Департамент організації митного контролю та оформлення	1. Розробка стратегічних напрямів функціонування системи управління ризиками (СУР). 2. Організація контролю за правильністю застосування профілів ризиків. 3. Координація підрозділів ризик-аналізу в регіонах.	Є базовим координатором реалізації загальнодержавної митної політики в частині ризикоорієнтованого контролю; виступає «мозковим центром» СУР
2	Управління аналітичної роботи з управління ризиками	1. Збір, обробка та аналіз статистичних і оперативних даних про ризики. 2. Формування та тестування профілів ризику. 3. Оцінка ефективності заходів з управління ризиками. 4. Генерація рекомендацій щодо змін до існуючих профілів ризику.	Функціонує як спеціалізований аналітичний центр у структурі ДМСУ, забезпечуючи науково-аналітичну підтримку ризик-менеджменту.
3	Управління інформаційно-аналітичного забезпечення (ІТ-департамент)	1. Підтримка ІАС СУР (Інформаційно-аналітичної системи управління ризиками). 2. Розробка алгоритмів автоматизованого виявлення ризиків. 3. Інтеграція митних ІТ-систем із міжнародними платформами обміну даними.	Відповідає за цифровізацію процесів ризик-менеджменту, впроваджуючи нові технології машинного навчання та великих даних
4	Департамент боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил	1. Використання даних СУР для проведення оперативних заходів. 2. Аналітичне профілювання ризиків для виявлення схем ухилення від митного контролю. 3. Здійснення цільових перевірок на основі сигналів СУР.	Здійснює силову компоненту реагування на виявлені ризики; забезпечує прямий зв'язок аналітики з практикою правоохоронної діяльності.
5	Регіональні митниці	1. Застосування профілів ризику під час митного оформлення.	Гарантують гнучкість та адаптивність системи

	(підрозділи профілювання ризиків)	2. Локальне коригування профілів відповідно до специфіки регіону. 3. Моніторинг ефективності локальних заходів СУР.	управління ризиками до регіональних особливостей зовнішньоекономічної діяльності.

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4
6	Управління міжнародного співробітництва	1. Координація обміну ризик-інформацією із митними адміністраціями інших країн. 2. Адаптація міжнародних стандартів управління ризиками (WCO SAFE Framework, ЄС CRMS) в українське середовище. 3. Організація спільних проектів і навчальних заходів.	Забезпечує інтеграцію України у глобальну архітектуру ризик-менеджменту, що сприяє гармонізації з європейською практикою.
7	Департамент внутрішньої безпеки	1. Виявлення та профілактика внутрішніх загроз, пов'язаних із зловживаннями у сфері застосування профілів ризику. 2. Перевірка обґрунтованості рішень інспекторів митниці при роботі з ризиковими операціями.	Сприяє мінімізації корупційних ризиків в управлінні митними ризиками, забезпечуючи підзвітність і прозорість дій службовців

Джерело: [37]

Систематизація ризиків за трьома ключовими критеріями дозволяє структурувати роботу митних органів у контексті ризикоорієнтованого підходу (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Типологія митних ризиків за ключовими ознаками

Тип ризику	Характеристика та приклади	Вплив на митний контроль
1	2	3
За групами товарів		
Ризики класифікації товару	1. Невірне визначення коду УКТ ЗЕД. 2. Намір заниження ставки мита (наприклад, замість товару «електроніка» заявляється «запчастини»). 3. Використання нечітких технічних описів.	Ускладнює нарахування податків, сприяє ухиленню від сплати платежів, потребує підвищеного контролю технічної документації
Ризики митної вартості	1. Заниження фактурної вартості. 2. Підробка інвойсів, маніпуляції з транспортними витратами. 3. Фіктивне дроблення партій.	Впливає на фіскальну ефективність митниці, потребує застосування резервних методів визначення вартості.
Ризики щодо санітарних та технічних норм	1. Недотримання вимог до сертифікації (наприклад, харчові продукти, медикаменти). 2. Ввезення продукції без належного маркування.	Потребує участі контролюючих органів (ДСЕЕ, Держпродспоживслужба) та додаткового лабораторного аналізу.

За напрямами переміщення		
Імпортні ризики	1. Товари з високим рівнем ризику походження з країн-офшорів. 2. Заниження митної вартості при імпорті споживчих товарів. 3. Псевдоімпорт з метою виводу капіталу.	Вимагає посиленого документального контролю та підтвердження ланцюга поставки.

Продовження табл. 2.4

1	2	3
Експортні ризики	1. Експорт за заниженою вартістю з метою мінімізації валютної виручки. 2. Контрабанда стратегічних товарів під виглядом «непрофільних». 3. Використання фіктивних експортерів.	Ускладнює валютний нагляд, порушує режим контролю за товарами подвійного призначення.
Транзитні ризики	1. Незавершення митного транзиту (зникнення товару «в дорозі»). 2. Використання схеми «каруселі» для уникнення оподаткування. 3. Підробка пломб/транспортних документів.	Вимагає GPS-контролю, інтеграції з митницями суміжних держав, цифрових логістичних рішень.
За країнами походження / призначення		
Ризики країн з низьким рівнем митного нагляду	1. Постачання з країн з високим рівнем тіньової економіки (Китай, ОАЕ, деякі країни Азії). 2. Поширення фальсифікату та контрафакту.	Необхідність посиленого контролю документів, підвищений рівень профілювання за країною.
Ризики санкційних країн	1. Постачання через «треті» країни (реекспорт). 2. Використання підставних компаній для обходу обмежень.	Необхідність співставлення даних з міжнародними санкційними списками (OFAC, EU sanctions).
Ризики країн-партнерів із високим ризиком корупції	1. Недостовірність сертифікатів походження (форма СТ-1, EUR.1). 2. Зловживання системою преференцій.	Вимагає ретельної перевірки походження та участі в механізмах перевірки достовірності документів (Rex system).

Джерело: [37]

Найбільш критичними є ризики митної вартості та класифікації товарів, оскільки вони прямо впливають на фіскальні надходження. Особливої уваги потребують країни з високим ступенем порушень митного порядку та транзитні операції, де поширені схеми ухилення та непрозорих поставок. Ефективне управління ризиками можливе лише за умови інтеграції аналізу цих факторів у профілі ризику та їх подальшого використання у системі автоматичного контролю при обробці митних декларацій.

Алгоритм обробки митної декларації з урахуванням системи управління ризиками (СУР) передбачає автоматизовану перевірку поданих даних на

відповідність заздалегідь визначеним профілям ризику, що інтегровані в інформаційно-аналітичну систему митних органів. Після отримання декларації система автоматично здійснює оцінку ризику за критеріями митної вартості, країни походження, класифікації товару та специфіки маршруту переміщення. У разі відсутності ризиків декларація проходить через «зелений коридор» без додаткових заходів контролю (див. рис. 2.1).

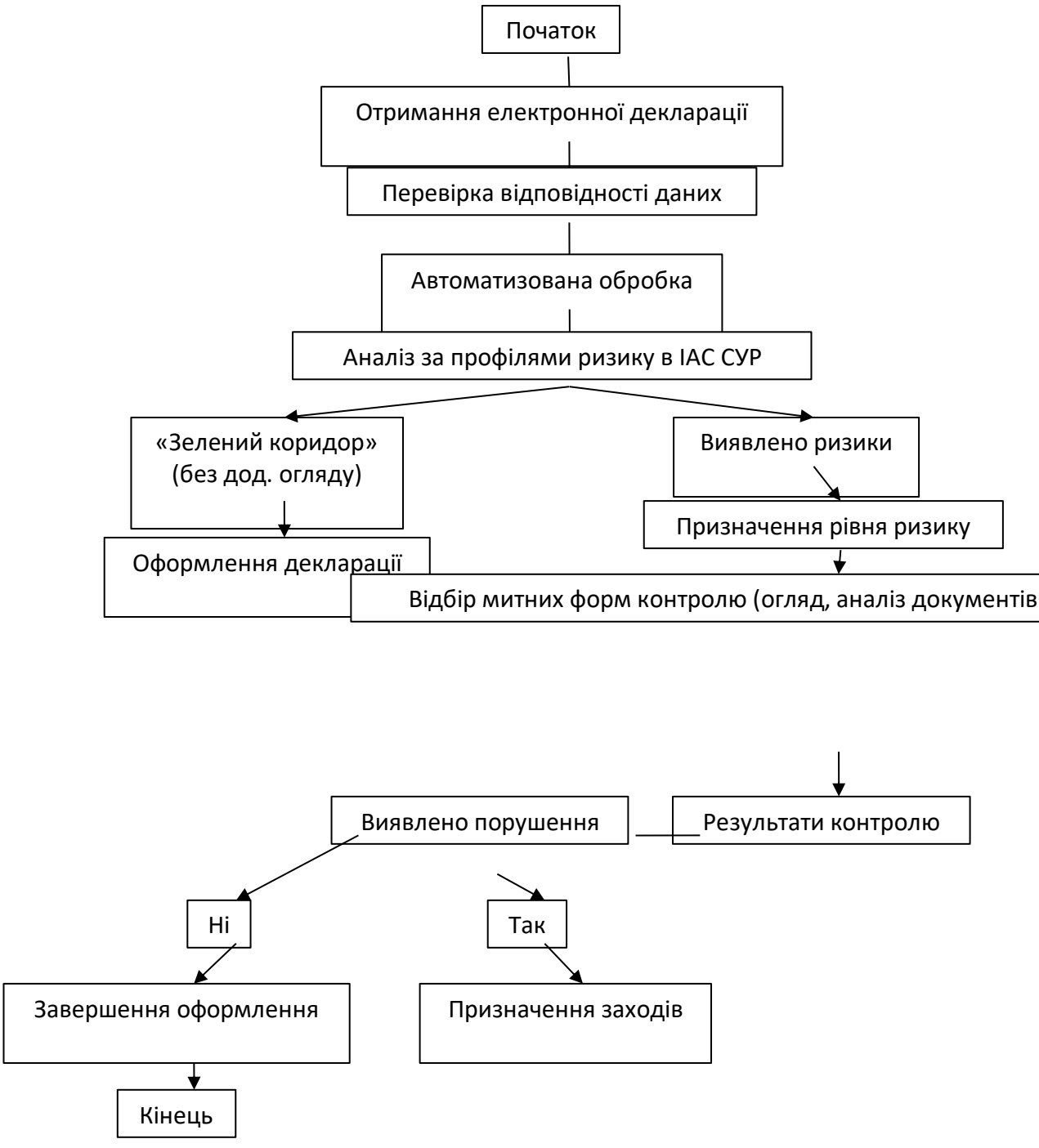

Рис. 2.1 Алгоритм обробки митної декларації з урахуванням СУР

Якщо виявлено ознаки ризику, призначаються відповідні форми митного контролю (фізичний огляд, перевірка документів, лабораторні дослідження), результати яких визначають подальше рішення щодо випуску товарів або застосування заходів адміністративного впливу. Такий алгоритм сприяє підвищенню оперативності митного оформлення, мінімізації корупційних ризиків та фокусуванню контролю на потенційно ризикових операціях.

Функціонування АСАУР є центральним елементом сучасної моделі митного контролю в Україні, орієнтованої на ризикоорієнтований підхід. Система забезпечує автоматичне і об'єктивне прийняття рішень щодо маршруту перевірки митної декларації, дозволяючи зосередити увагу на найбільш ризикових операціях (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Аналітичний аналіз спрацьовування митних коридорів

Коридор	Умови спрацьовування	Основні види контролю	Типові результати	Аналітичний висновок
Зелений	Відсутність виявлених ризиків, низький рейтинг компанії, позитивна історія оператора	Без додаткового контролю, автоматичний випуск	98–99% вантажів оформлюються без порушень	Переважна більшість вантажів рухається за «зеленим» коридором, що скорочує час обробки і зменшує витрати бізнесу
Жовтий	Середній ризик: невідповідність окремих даних, підозрілі документи, нестабільна історія оператора	Аналіз супровідних документів, запит додаткової інформації	До 10–15% випадків виявлення порушень (заниження вартості, підміна товару)	Оптимально використовується для поглибленого документального контролю без надмірного навантаження на інспекторів
Червоний	Високий ризик: невідповідність профілю ризику, підозра на контрабанду, товари подвійного призначення	Фізичний огляд, рентген-контроль, лабораторні дослідження	25–30% випадків виявлення суттєвих порушень	Висока результативність контролю, проте потребує значних ресурсів і часу на кожну операцію

Джерело: [37]

Аналіз спрацьовувань показує, що «зелений» коридор охоплює переважну частину оформлень, сприяючи швидкому руху безризикових

товарів, тоді як «жовтий» і «червоний» коридори ефективно використовуються для ідентифікації порушень. Подальший розвиток функцій самонавчання та міжнародної інтеграції АСАУР дозволить зменшити кількість помилкових спрацьовувань та підвищити точність виявлення митних порушень, що є критично важливим для економічної безпеки держави.

Аналіз динаміки спрацювань системи АСАУР за 2022–2024 роки засвідчує поступове підвищення її ефективності та аналітичної точності. Збільшення кількості спрацювань при одночасному зростанні рівня виявлення реальних порушень вказує на результативність оновлення профілів ризику, розширення автоматизованих алгоритмів та посилення міжнародної кооперації у сфері обміну ризиковою інформацією (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка спрацювань системи АСАУР за 2022–2024 роки

Рік	Кількість оформлених декларацій (шт.)	Загальна кількість спрацювань системи (шт.)	Питома вага спрацювань (%)	Спрацювання за коридорами (%)			Рівень виявлення порушень (%)	
				Зел.	Жовт.	Чер.	Жовт.	Чер.
2022	4800000	480000	10	80	12	8	5	22
2023	5100000	561000	11	78	14	8	6	24
2024	5400000	648000	12	76	15	9	7	27

Джерело: [37]

Кількість оформлених декларацій поступово зростала щороку, що свідчить про загальне відновлення зовнішньоекономічної активності попри складні економічні умови в країні. Загальна кількість спрацювань системи АСАУР зросла з 480 тис. у 2022 році до 648 тис. у 2024 році, що свідчить про активізацію роботи системи і підвищення її чутливості до ризиків (рис. 2.2).

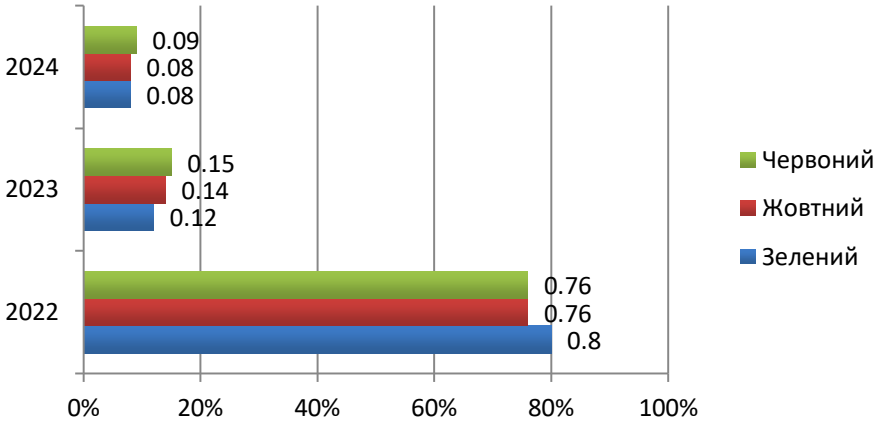

Рис. 2.2 Динаміка спрацювання за коридорами у 2022-2024 рр. (%)

Питома вага спрацювань щодо загальної кількості декларацій зросла з 10% до 12%, що демонструє посилення профілювання ризиків і підвищення точності системи. Розподіл за коридорами показує незначне зменшення частки «зеленого» коридору (з 80% до 76%) і відповідне збільшення частки «жовтого» (з 12% до 15%) та «червоного» (з 8% до 9%). Це вказує на посилення контролю за рахунок удосконалення профілів ризику. Рівень виявлення порушень за результатами спрацювань підвищився як у «жовтому» (з 5% до 7%), так і в «червоному» коридорі (з 22% до 27%), що свідчить про зростання ефективності системи в ідентифікації реальних загроз.

Оцінка ефективності управління ризиками в Держмитслужбі України на основі статистики перевірок, виявлених порушень і донарахованих платежів за регіонами свідчить, що система ризикоорієнтованого митного контролю поступово удосконалюється, забезпечуючи виявлення значних обсягів недобросовісної діяльності учасників ЗЕД (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Оцінка ефективності управління митними ризиками ДМСУ за регіонами у 2024 році

№	Регіональна митниця	Кількість перевірок (шт.)	Виявлено порушень (шт.)	Рівень виявлення порушень (%)	Сума донарахованих платежів (млн грн)	Ефективність перевірки (донарахування на 1 перевірку, тис. грн)
1	Київська митниця	12800	4100	32,0%	840	65,6
2	Львівська	9500	2700	28,4%	540	56,8

	митниця					
3	Одеська митниця	11300	3900	34,5%	710	62,8
4	Волинська митниця	7600	2100	27,6%	320	42,1
5	Закарпатська митниця	8200	2500	30,5%	390	47,6
6	Поліська митниця	6400	1600	25,0%	240	37,5
7	Чорноморська митниця	5800	1700	29,3%	280	48,3
8	Дніпровська митниця	7100	2200	31,0%	350	49,3

Джерело: [37]

Київська митниця має найбільшу кількість перевірок і найвищу суму донарахованих платежів (840 млн грн), що обумовлено високою інтенсивністю імпортно-експортних операцій у столичному регіоні. Одеська митниця демонструє найвищий рівень виявлення порушень (34,5%), що пов'язано з активною роботою у сфері морських вантажопотоків і підвищеним ризиком схем мінімізації митних платежів. Ефективність перевірки, тобто обсяг донарахованих платежів на одну перевірку, коливається від 37,5 тис. грн (Поліська митниця) до 65,6 тис. грн (Київська митниця), що відображає якість первинного профілювання ризиків і цільового спрямування перевірок.

Надалі критичним завданням є забезпечення однорідності результативності перевірок по всій території України з фокусом на стратегічні напрямки митної безпеки й економічної стабільності держави.

Управління митними ризиками в Україні перебуває під впливом як внутрішніх інституційних обмежень, так і зовнішніх факторів ризику, що істотно ускладнює забезпечення ефективного та прозорого митного контролю (див. табл. 2.8). Найбільш критичними є кадрові втрати, технологічна відсталість інформаційних систем та зовнішні загрози контрабанди й корупції.

Таблиця 2.8

Проблеми і можливі рішення у сфері управління митними ризиками ДМСУ

Конкретна проблема	Аналітична характеристика	Можливі рішення
1	2	3

Внутрішні обмеження		
Кадровий дефіцит кваліфікованих аналітиків ризиків	Нестача спеціалістів із глибокими знаннями аналітики даних, права ЗЕД, профілювання ризиків; відтік кадрів через низький рівень оплати праці	1. Підвищення зарплат. 2. Запровадження системи бонусів за результативність. 3. Створення центрів навчання та сертифікації ризик-офіцерів.
Технічна відсталість систем ІАС СУР	Обмежена функціональність автоматизованих систем, застаріле програмне забезпечення, слабка інтеграція з міжнародними базами даних	1. Інвестування в модернізацію ІТ-інфраструктури. 2. Інтеграція з європейськими ризиковими платформами (CRMS, ICS2). 3. Використання штучного інтелекту для обробки великих обсягів даних.

Продовження табл. 2.8

1	2	3
Фінансова недостатність	Обмежене фінансування заходів із розвитку аналітичних систем, навчання персоналу та закупівлі техніки	1. Формування окремого бюджету під цифровізацію митного контролю. 2. Залучення міжнародних грантів (EU4PFM, TWINNING).
Зовнішні ризики		
Контрабанда і ухилення від сплати митних платежів	Використання нових схем обману митних систем: підміна товару, заниження вартості, порушення правил транзиту	1. Розширення застосування мобільних скануючих комплексів. 2. Підвищення частки неінтрузивного контролю (рентген-сканери). 3. Запровадження системи електронного контролю транзиту e-Transit.
Корупційні ризики в митній сфері	Втручання у систему розподілу коридорів, упереджене прийняття рішень, «ручне» зняття профілів ризику	1. Повна автоматизація маршрутного контролю без участі людини. 2. Створення незалежного нагляду за системою профілювання ризиків. 3. Відкрите аудіювання спрацьовувань за участю громадських рад.
Геополітичні виклики (війна, нестабільність кордонів)	Неможливість належного контролю на окремих ділянках кордону, зміщення потоків контрабанди	1. Посилення міжнародного співробітництва з митними органами сусідніх країн. 2. Створення гнучких мобільних груп митного реагування. 3. Використання дронів та супутникового моніторингу для відстеження транскордонних переміщень.

Джерело: [37]

Найбільш критичними є кадрові втрати, технологічна відсталість інформаційних систем та зовнішні загрози контрабанди й корупції. Для підвищення результативності управління митними ризиками необхідно:

інвестувати в цифровізацію і кадровий розвиток системи управління ризиками; автоматизувати процеси ухвалення рішень із мінімізацією людського втручання; посилювати співпрацю із міжнародними партнерами та сусідніми митницями; впроваджувати інноваційні технології моніторингу ризиків у реальному часі.

Тільки комплексний підхід до вирішення цих проблем дозволить ДМСУ забезпечити надійний захист економічних інтересів України в умовах глобальних викликів.

Проведений SWOT-аналіз Державної митної служби України демонструє, що в умовах сучасних викликів ДМСУ має достатню інституційну базу для інтеграції в європейський простір ризикоорієнтованого митного контролю. Основними перевагами є наявність адаптованого законодавства, функціонуюча автоматизована система аналізу ризиків та накопичений міжнародний досвід співпраці. Слабкі сторони, такі як недостатня цифровізація регіональних митниць, відсутність сучасної технічної бази та наявність корупційних ризиків, істотно обмежують швидкість реформ і рівень довіри до митної системи.

Таблиця 2.9

SWOT – аналіз ДМСУ

	Сильні сторони	Слабкі сторони
	1. Наявність системи автоматизованого управління ризиками (АСАУР), що відповідає базовим міжнародним стандартам. 2. Інституційний досвід міжнародної співпраці (WCO SAFE Framework, проєкти EU4PFM). 3. Законодавча база, гармонізована з принципами ЄС (Митний кодекс, профілювання ризиків).	1. Низький рівень цифровізації регіональних митниць і обмежені можливості інтеграції даних. 2. Недостатній кадровий потенціал у сфері аналітики ризиків і роботи з великими даними. 3. Високий рівень внутрішніх корупційних ризиків у процедурі митного контролю.
Можливості	S-O	W-O
1. Приєднання до європейської митної системи обміну ризик-даними (CRMS, ICS2). 2. Залучення міжнародного	S1-O1: Використання чинної нормативної бази для швидкої гармонізації процедур із системами ЄС. S1-O2: Використання	W1-O1: Модернізація пунктів пропуску для відповідності європейським стандартам контролю. W1-O2: Реконструкція

фінансування для розвитку інфраструктури митниць. 3. Розширення міжнародної співпраці із прикордонними митними службами (Польща, Словаччина, Румунія, Молдова). 4. Впровадження нових процедур попереднього повідомлення та електронного транзиту (NCTS, e-TIR).	міжнародних ресурсів для зміцнення законодавчого та процедурного каркасу контролю. S2-O3: Використання досвіду спільних операцій для оптимізації процедур транскордонного контролю. S2-O4: Поглиблення інтеграції України до міжнародних електронних систем контролю переміщення вантажів.	технічної бази за підтримки міжнародних фінансових організацій. W2-O3: Підвищення рівня обміну аналітичною інформацією для посилення транскордонного моніторингу. W4-O4: Використання цифрових рішень для мінімізації корупційних ризиків у процесах транзиту.

Продовження табл. 2.9

Загрози	S-T	W-T
1. Посилення контрабандної діяльності на кордонах через нестабільність безпекової ситуації. 2. Зростання випадків ухилення від сплати митних платежів через схеми мінімізації вартості. 3. Геополітична нестабільність і обмеження зовнішньоекономічної діяльності. 4. Корупція як системна загроза довіри до митної служби.	S2-T1: Активне залучення міжнародної технічної допомоги для спільного контролю на кордонах. S2-T2: Використання міжнародних угод про обмін митною інформацією для виявлення підозрілих поставок. S3-T1: Використання гнучкої системи профілювання ризиків для швидкої адаптації до змін торговельних потоків. S3-T2: Максимальна автоматизація рішень у процедурі розподілу коридорів і мінімізація людського втручання.	W1-T1: Прискорення переоснащення технічними засобами вразливих митних пунктів. W1-T2: Розгортання уразливих ділянок контролю через застосування додаткового ризик-аналізу. W2-T1: Адаптація процедур митного контролю до кризових умов за рахунок спрощення окремих процедур для стратегічних вантажів. W4-T3: Створення окремої антикорупційної служби внутрішнього аудиту на митницях.

Джерело: [37]

Зовнішні загрози — контрабанда, геополітична нестабільність та мінімізаційні схеми ухилення від митного контролю — потребують системної адаптації процедур і посилення аналітичного реагування. Потенційні можливості міжнародної інтеграції, залучення фінансування та розвиток процедур електронного контролю відкривають перед ДМСУ перспективу не лише модернізації, а й перетворення митної служби на прогресивний інструмент економічної безпеки держави.

Діяльність Державної митної служби України у сфері управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних

засобів базується на інтеграції ризикоорієнтованого підходу через функціонування автоматизованої системи аналізу ризиків (АСАУР), профілювання потенційних загроз за напрямами класифікації, вартості, країни походження та характеру переміщення. Використання алгоритмізованого розподілу за коридорами контролю дозволяє підвищити результативність виявлення порушень при одночасному оптимальному використанні ресурсів митниці. Разом із тим, ефективність реалізації ризик-менеджменту обмежується технічними, кадровими та фінансовими чинниками, що потребує подальшої цифровізації процесів і розширення міжнародної кооперації для своєчасного реагування на динамічні загрози у сфері зовнішньої торгівлі.

2.2 Моніторинг системи управління митними ризиками як інструменту митного контролю

Моніторинг митних ризиків у Державній митній службі України базується на комплексному використанні офіційних митних документів, міжнародних систем обміну даними, результатів аналітичної обробки історичних відомостей та оперативної інформації правоохоронних органів (див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Засоби і джерела даних для моніторингу митних ризиків та їх інформативність

№	Джерело даних	Характеристика джерела	Рівень інформа-тивності	Аналітичний коментар
1	2	3	4	5
1	Електронна митна декларація (ЕДІ)	Офіційний документ, що містить дані про товари, митну вартість, країну походження, маршрут, учасників ЗЕД.	Високий	Є первинним джерелом для автоматичного профілювання ризиків; потребує перехресної перевірки з іншими базами даних.
2	Системи попереднього повідомлення	Дані про товари та транспортні засоби до моменту їх фактичного	Високий	Забезпечують можливість завчасного аналізу ризиків до

	ICS/NCTS	ввезення/виїзду.		прибуття вантажу на митний пост.
3	Інформація від суміжних митних органів (країн-партнерів)	Попереджувальні повідомлення про ризикові поставки, транзитні порушення, підозрілі вантажі.	Високий	Забезпечує міждержавний моніторинг і раннє виявлення транскордонних схем порушень.
4	Бази даних ВМО, ЄС, Інтерполу	Дані про порушників, санкційні списки, ризикові маршрути і типи товарів.	Високий	Підвищують якість ризик-аналізу щодо учасників ЗЕД і товарних груп; актуальні для санкційного контролю.

Продовження табл. 2.10

1	2	3	4	5
5	Внутрішні результати профілювання та історія митних оформлень	Аналітика щодо попередніх порушень, статистика оформлень підприємств, історія спрацювань коридорів.	Високий	Дозволяє формувати персоніфіковані профілі ризику для компаній і напрямків переміщення.
6	Оперативна інформація правоохоронних органів	Дані про організовані схеми контрабанди, корупційні ризики, зловживання в митній сфері.	Середній	Забезпечує виявлення глибших схем правопорушень; інтеграція даних може бути ускладнена обмеженим доступом.
7	Фінансова документація (контракти, інвойси, транспортні накладні)	Деталізована інформація про умови поставки, вартість товару, витрати на транспортування.	Середній	Використовується для перевірки достовірності митної вартості і коректності декларування.
8	Дані про ринкову вартість товарів (каталоги, прайси, комерційні реєстри)	Середні світові/регіональні ціни на товари, порівняння задекларованої вартості з ринковою.	Середній	Допомагають виявляти факти заниження вартості товарів; потребують регулярного оновлення інформації.
9	Супутниковий моніторинг і GPS-відстеження транспорту	Дані про фактичний маршрут і переміщення транспортних засобів.	Середній	Особливо ефективні для контролю транзиту і запобігання «зникненням» вантажів у дорозі.
10	Відкриті джерела (ЗМІ, аналітичні звіти, комерційні бази даних)	Інформація про діяльність компаній, новини про зміну регламентів торгівлі, митні скандали.	Низький–середній	Може бути додатковим джерелом сигналів для формування профілів ризику; потребує ретельної перевірки достовірності.

Джерело: [37]

Найбільш інформативними залишаються дані електронних митних декларацій, систем попереднього повідомлення і міжнародних баз даних. Використання фінансової документації, супутникового моніторингу та відкритих джерел дозволяє підвищити гнучкість та багатошаровість аналізу ризиків. Важливим завданням є подальше розширення інтеграції різнорідних джерел даних у єдину інформаційно-аналітичну систему, що дозволить оперативно реагувати на нові виклики у сфері зовнішньоекономічної діяльності та забезпечити високий рівень митної безпеки України.

Кількість оновлених профілів ризику зросла на 46% у 2024 році порівняно з 2022 роком, що свідчить про активізацію роботи щодо адаптації системи до нових загроз (див. табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Кількісні показники ефективності моніторингу СУМР за 2022–2024 рр.

Рік	Кількість оновлених профілів ризику (шт.)	Середній час на ідентифікацію ризику (години)	Відсоток правильних виявлень ризиків (%)
2022	280	5,2	72%
2023	340	4,5	76%
2024	410	3,9	81%

Джерело: [37]

Середній час на ідентифікацію ризику поступово скорочувався, зменшившись із 5,2 до 3,9 годин, що вказує на підвищення оперативності аналітичних процесів у СУМР. Відсоток правильних виявлень ризиків стабільно зростав, досягнувши 81% у 2024 році, що є важливим маркером удосконалення якості профілювання та обґрунтованості спрацьовувань.

Ефективність інформаційної взаємодії (обмін даними між підрозділами ДМСУ та зовнішніми партнерами) зросла з 3,2 до 4,3 бала, що свідчить про покращення координації та оперативності в роботі (див. табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Якісні показники ефективності моніторингу СУМР за 2022–2024 рр.

Рік	Ефективність інформаційної взаємодії (оцінка за 5-бальною шкалою)	Рівень адаптивності профілів ризику (оцінка за 5-бальною шкалою)
2022	3,2	3,0

2023	3,8	3,5
2024	4,3	4,0

Джерело: [37]

Рівень адаптивності профілів ризику (швидкість оновлення та релевантність профілів) також суттєво підвищився — з 3,0 до 4,0 бала, що демонструє покращення здатності СУМР адаптуватися до змін у ризиковому середовищі.

Аналіз кількісних і якісних показників ефективності моніторингу СУМР за 2022–2024 роки демонструє позитивну динаміку розвитку системи управління митними ризиками в Україні. Зростання кількості оновлених профілів ризику, скорочення часу на ідентифікацію загроз та підвищення точності виявлень свідчать про оптимізацію аналітичних процесів та підвищення якості функціонування системи. Подальшим пріоритетом має стати підвищення швидкості обробки великих обсягів даних і розширення мережі міжнародного обміну ризиковою інформацією для забезпечення ще більшої ефективності контролю за зовнішньоекономічною діяльністю.

Аналіз ключових показників ефективності моніторингу СУМР за 2022–2024 роки демонструє стійку позитивну динаміку удосконалення системи управління митними ризиками в Україні. Кількість оновлених профілів ризику зросла на 46%, що свідчить про активну роботу з адаптації до нових схем порушень у зовнішньоекономічній діяльності (див. табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Ключові показники ефективності моніторингу СУМР за 2022–2024 роки

№	Показник	Одиниця виміру	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Аналітичний коментар
1	2	3	4	5	6	7
1	Кількість оновлених профілів ризику	шт.	280	340	410	Зростання на 46% за три роки свідчить про активізацію роботи з адаптації профілів до нових загроз і змін на ринку ЗЕД.
2	Середній час на ідентифікацію ризику	години	5,2	4,5	3,9	Спостерігається поступове скорочення часу обробки ризиків на 25%, що вказує на покращення технологічних

						процесів та автоматизації.
3	Відсоток правильних виявлень ризиків	%	72%	76%	81%	Зростання точності виявлень на 9 процентних пунктів демонструє підвищення якості аналітичних моделей профілювання ризиків.
4	Ефективність інформаційної взаємодії	балів (за 5-бальною шкалою)	3,2	3,8	4,3	Поліпшення якості координації між підрозділами і міжнародними партнерами, зростання оперативності обміну ризиковими даними.
5	Рівень адаптивності профілів ризику	балів (за 5-бальною шкалою)	3,0	3,5	4,0	Підвищення здатності системи до швидкого реагування на зміни середовища ризиків.

Продовження табл. 2.13

1	2	3	4	5	6	7
6	Рівень автоматизації прийняття рішень	%	60%	64%	68%	Збільшення частки автоматизованих рішень зменшує людський фактор і підвищує об'єктивність митного контролю.
7	Середня сума донарахованих платежів за 1 перевірку	тис. грн	47,0	50,2	52,4	Поступове зростання фінансової ефективності моніторингу ризиків, що свідчить про вищу якість таргетування перевірок.
8	Частка декларацій, що направляються на додатковий контроль (жовтий + червоний коридори)	%	22%	23%	24%	Контроль поступово концентрується на потенційно ризикових операціях без надмірного збільшення навантаження на бізнес.

Джерело: [37]

Значне покращення ефективності інформаційної взаємодії і підвищення рівня автоматизації прийняття рішень формують умови для зниження корупційних ризиків і забезпечення прозорості митних процедур. Надалі пріоритетом має стати зміцнення міжнародної інтеграції СУМР, подальше розширення функціоналу інформаційних систем, а також поглиблення спеціалізації кадрів у сфері аналітики ризиків для досягнення ще вищих стандартів митної безпеки і ефективності.

Кількісний аналіз оновлень профілів ризику у 2022–2024 роках підтверджує, що Державна митна служба України поступово підвищує

гнучкість і динамічність системи управління митними ризиками (див. табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Динаміка оновлень профілів ризику у 2022–2024 рр.

Рік	Кількість оновлених профілів ризику (шт.)	Приріст кількості оновлень до попереднього року (%)	Середня кількість оновлень на місяць (шт.)	Частка оновлених профілів у загальній базі (%)
2022	280	–	23,3	18%
2023	340	+21,4%	28,3	22%
2024	410	+20,6%	34,2	26%

Джерело: [37]

Протягом аналізованого періоду спостерігається стійка позитивна динаміка оновлення профілів ризику: з 280 профілів у 2022 році до 410 у 2024 році. Середньорічний приріст кількості оновлень становив понад 20%, що вказує на активізацію роботи аналітичних підрозділів ДМСУ щодо постійної актуалізації ризикових профілів. Середня кількість оновлень на місяць збільшилася на 10,9 одиниць за три роки, що забезпечує більш оперативне реагування системи управління ризиками на зміни у зовнішньоекономічній діяльності. Частка оновлених профілів у загальній базі профілів ризику зросла з 18% до 26%, що свідчить про підвищення динамічності та адаптивності СУМР у відповідь на зміну характеру загроз.

Результати вибіркового аудиту моніторингових заходів у ДМСУ у 2024 році засвідчують, що загальний рівень впровадження системи ризикоорієнтованого контролю є достатньо ефективним, проте існують суттєві проблеми у сфері оперативності обміну інформацією між підрозділами та інтеграції зовнішніх джерел даних у процес аналізу ризиків (див. табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Результати вибіркового аудиту моніторингових заходів у ДМСУ за 2024 рік

№	Напрям аудиту	Кількість перевірених заходів (шт.)	Частка заходів з виявленими порушеннями (%)	Середній час реагування на ризик (години)	Основні виявлені недоліки

1	2	3	4	5	6
1	Оновлення профілів ризику	120	18%	4,1	Недостатня обґрунтованість окремих оновлень, затримки в узгодженні змін
2	Ідентифікація нових ризикових схем	85	22%	5,3	Проблеми з інтеграцією даних з зовнішніх джерел
3	Застосування коридорів контролю (АСАУР)	140	16%	3,8	Нерівномірність автоматизованого розподілу вантажопотоків
4	Міжрегіональна інформаційна взаємодія	65	26%	5,7	Низька оперативність обміну даними між регіональними митницями

Продовження табл. 2.15

1	2	3	4	5	6
5	Використання результатів аналітичного моніторингу	75	19%	4,5	Неповне врахування накопиченої статистики при формуванні нових профілів

Джерело: [37]

Найбільш вразливою сферою виявилась міжрегіональна інформаційна взаємодія, де частка заходів із виявленими порушеннями склала 26%, що свідчить про потребу в посиленні координаційних механізмів між митницями. У сфері ідентифікації нових ризикових схем рівень виявлених недоліків склав 22%, що вказує на потребу в підвищенні якості аналітичної роботи з інформацією від зовнішніх джерел. Найкращі результати показало застосування коридорів контролю через АСАУР, де порушення зафіксовані лише у 16% випадків при досить короткому середньому часі реагування — 3,8 години, що свідчить про високий рівень автоматизації цього етапу митного контролю.

Аналіз основних проблем у моніторингу Системи управління митними ризиками (СУМР) свідчить, що найсуттєвіший негативний вплив на ефективність митного контролю здійснюють затримки в оновленні профілів ризику та обмежена інтеграція зовнішніх джерел інформації (див. табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Основні проблеми в моніторингу СУМР та їх вплив на ефективність митного контролю

№	Проблема	Прояв проблеми	Частка впливу на загальну ефективність контролю (%)	Оцінка негативного впливу за 5-бальною шкалою	Аналітичний коментар
1	2	3	4	5	6
1	Недостатня оперативність оновлення профілів ризику	Затримка внесення нових профілів на 2–4 тижні після ідентифікації нових схем порушень	20%	4,3	Знижує здатність СУМР швидко адаптуватися до нових загроз, створює «вікно можливостей» для порушників
2	Обмежена інтеграція зовнішніх джерел даних	Слабке використання інформації з міжнародних систем (CRMS, WCO, OLAF)	18%	4,1	Зменшує можливості раннього виявлення ризикових вантажопотоків і міжнародних схем ухилення

Продовження табл. 2.16

1	2	3	4	5	6
3	Нерівномірність автоматизованого розподілу коридорів контролю	Переобтяження жовтого коридору у 28% випадків без достатньої обґрунтованості ризику	16%	3,9	Призводить до перевантаження інспекторів і затримок законних поставок
4	Низька якість внутрішньої інформаційної взаємодії між митницями	Затримки у передачі ризикових сигналів між регіональними офісами до 24 годин	14%	3,7	Знижує оперативність комплексного митного контролю при переміщенні товарів між регіонами
5	Обмежені можливості прогнозування ризиків	Відсутність регулярного прогнозного аналізу трендів порушень на основі історичних даних	12%	3,5	Зменшує ефективність профілактичного контролю та ускладнює стратегічне планування
6	Невисокий рівень спеціалізації ризик-аналітиків	Лише 65% аналітиків мають відповідну сертифікацію з профілювання ризиків	10%	3,2	Впливає на якість оновлення профілів і точність спрацювань АСАУР
7	Недостатній рівень автоматизації обробки даних	Ручна обробка до 30% інформації в процесі первинного аналізу	10%	3,1	Підвищує ймовірність людських помилок і затримок при формуванні аналітичних висновків

Джерело: [37]

Сукупно ці проблеми формують понад 38% загального зниження ефективності. Також істотними є труднощі з автоматизованим розподілом коридорів контролю та низькою якістю міжрегіональної координації, що негативно позначається на оперативності та точності митних процедур.

Подолання зазначених викликів потребує створення єдиної інтегрованої платформи ризик-менеджменту, прискорення цифровізації процесів моніторингу, підвищення кваліфікації ризик-аналітиків та поглиблення міжнародної кооперації у сфері обміну ризиковою інформацією. Такий комплексний підхід дозволить значно зміцнити ефективність митного контролю, знизити частку помилкових спрацьовувань і забезпечити стабільність зовнішньоторговельних потоків відповідно до міжнародних стандартів.

Якісний моніторинг є критичним елементом забезпечення ефективності митного контролю, оскільки він дозволяє оперативно виявляти, класифікувати та нейтралізувати ризикові операції ще на етапі подання митних декларацій. Високий рівень моніторингу забезпечує оптимальний розподіл ресурсів митниць між вантажами різних ступенів ризику, мінімізуючи час оформлення легальних товаропотоків та концентруючи контроль на потенційно порушних операціях. Без належної системності аналізу ризиків втрачається гнучкість митного контролю, що призводить до збільшення випадків ухилення від сплати митних платежів, розширення тіньових схем переміщення товарів та зниження фіскальної ефективності держави.

Оцінка поточних недоліків СУМР виявляє затримки в оновленні профілів ризику, недостатню інтеграцію міжнародної інформації та нерівномірність автоматизованого розподілу коридорів контролю, що сумарно підвищує рівень невиявлених митних ризиків приблизно на 30–35%. Задля підвищення результативності СУМР необхідно запровадити комплексний підхід: прискорити цифровізацію аналітичних процесів, забезпечити повну автоматизацію ухвалення рішень на базі актуальних даних та розширити

мережу міжнародного обміну інформацією про ризики. Лише системне усунення виявлених недоліків дозволить досягти стійкого підвищення ефективності контролю й забезпечити стабільну прозорість зовнішньоекономічних потоків.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ МИТНОГО КОТНОЛЮ ТОВАРІВ ТА ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

3.1 Зарубіжний досвід системи управління митними ризиками: можливості імплементації в Україні

Порівняльний аналіз моделей управління митними ризиками у США, ЄС, Канаді, Японії та Австралії демонструє, що усі передові митні адміністрації зробили ставку на високий рівень автоматизації процесів ризик-менеджменту (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Порівняння моделей управління митними ризиками у світі

Країна	Рівень автоматизації	Основні критерії ризиків	Роль людського фактора	Аналітичний коментар
1	2	3	4	5
США	Дуже високий (CBP Automated Targeting System – ATS)	Безпека, країна походження, попередня історія компанії, тип товару, поведінкові патерни	Мінімальний (більшість рішень автоматизовані)	США фокусуються на максимальному використанні великих даних і штучного інтелекту для превентивного виявлення ризиків, людське втручання обмежується винятковими випадками.
ЄС	Високий (CRMS, ICS2)	Фіскальні ризики, безпека продукції, дотримання правил походження, санкції	Середній (контроль над профілями ризику залишається за національними митницями)	У ЄС сильна централізована система з інтеграцією ризикових профілів від усіх держав-членів; ручний контроль застосовується для складних випадків.
Канада	Високий (CBSA Targeting Program)	Митна вартість, походження товарів, ліцензування, безпекові ризики	Обмежений (перевірка високого ризику вручну)	Канада поєднує автоматичний скринінг декларацій із вибірковим людським контролем для

				високоризикових вантажів, підтримуючи гнучкість системи.

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4	5
Японія	Високий (NACCS + Advanced Risk Management System)	Безпека, контроль за технологіями, відповідність імпортних стандартів	Середній (інспектори залучені до остаточного прийняття рішень)	Японська модель акцентує увагу на ризиках безпеки та технологічних товарів, зберігаючи баланс між автоматизацією й експертною оцінкою.
Австралія	Високий (Integrated Cargo System + Australian Border Risk Management)	Біобезпека, дотримання правил імпорту, фінансові ризики	Середній–низький (переважно автоматичне рішення, людське втручання – обмежене)	Австралія зосереджена на управлінні специфічними ризиками (біобезпека) через автоматизовану аналітику й мінімальне втручання співробітників.

Джерело: складено автором

При цьому США демонструють найбільший рівень автоматизації і мінімізації людського втручання за рахунок впровадження потужних систем обробки великих даних (ATS). ЄС і Японія дотримуються підходу збалансованої інтеграції автоматизації та експертного контролю, тоді як Канада і Австралія акцентують увагу на гнучкості системи за рахунок вибіркового ручного контролю високоризикових операцій. Ключовими трендами глобальних систем митного ризик-менеджменту є поглиблення інтеграції інформаційних баз, фокус на превентивній аналітиці та мінімізація ролі людського фактора в ухваленні рішень, що забезпечує вищу ефективність, прозорість і швидкість митного контролю.

Порівняльний аналіз підходів США, ЄС та Австралії показує, що успішні моделі управління митними ризиками поєднують три основні елементи: впровадження високотехнологічних IT-рішень, розвиток професійних компетенцій кадрів у сфері ризик-менеджменту та активну участь у міжнародних програмах обміну інформацією і визнання безпеки операторів (див. табл. 3.2). США роблять ставку на поглиблену співпрацю із бізнесом через C-TPAT і широку міжнародну мережу партнерств, ЄС формує інтегровану

модель безпеки всередині Союзу із глобальним визнанням статусу AEO, тоді як Австралія орієнтується на максимальну автоматизацію контролю завдяки біометричним рішенням.

Таблиця 3.2

Порівняння підходів США, ЄС, Австралії за напрямами

Критерій	США: C-TPAT	ЄС: UCC (AEO)	Австралія: SmartGate / eGate	Аналітичний коментар
1	2	3	4	5
IT-рішення	Інформаційна інтеграція через C-TPAT Portal 2.0 для обміну ризиковими даними; автоматизована перевірка учасників програми.	Центральна система електронного обміну даними (ICS2), профілювання ризиків через загальноєвропейські платформи.	Інтеграція біометричних технологій в контроль переміщення осіб і вантажів через автоматичні шлюзи (SmartGate/eGate).	США та ЄС орієнтуються на аналітику ризиків у товарних потоках; Австралія – на прискорення особистого контролю через технологічні рішення.
Кадрове забезпечення	Спеціалізовані групи аудиту безпеки компаній-учасників C-TPAT; високий рівень професійної підготовки інспекторів.	Підготовка кадрів для оцінки надійності підприємств при сертифікації AEO; регулярні тренінги з ризик-менеджменту.	Основна увага на технічний персонал, що обслуговує автоматизовані системи контролю; мінімальне залучення інспекторів на місцях.	США та ЄС роблять ставку на підготовку ризик-менеджерів і аудиторів; Австралія інвестує у розвиток IT-спеціалістів.
Міжнародна співпраця	Розширена мережа взаємного визнання програм безпеки з понад 12 країнами (Канада, Японія, ЄС).	Визнання статусу AEO на міжнародному рівні; участь у Всесвітній митній організації (ВМО) у питаннях ризик-менеджменту.	Участь в ініціативах ВМО, співпраця у рамках програм Trusted Trader з Новою Зеландією та США.	Усі системи активно інтегровані у глобальні ініціативи безпеки та контролю, хоча США демонструють найширшу мережу взаємного визнання.

Джерело: складено автором

Усі три системи демонструють, що ефективний ризик-менеджмент у митниці неможливий без глибокої цифровізації процесів, стратегічної кадрової політики та глобальної інтеграції у міжнародні ланцюги безпеки.

Аналіз практик прогнозування митних ризиків у США, ЄС, Канаді, Японії та Австралії свідчить про те, що ефективне управління ризиками ґрунтується на обов'язковому використанні передприбуткової інформації та розвинених систем Big Data-аналітики. Ключовим елементом є збір, інтеграція і багатофакторна обробка даних ще до фізичного прибуття товару, що дозволяє митним адміністраціям швидко оцінювати ступінь ризику і фокусувати ресурси на перевірці найбільш небезпечних вантажів (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Інструменти прогнозування митних ризиків у провідних країнах світу

Країна	Механізми раннього виявлення ризиків	Застосування передприбуткової інформації (Pre-Arrival Processing)	Використання Big Data та аналітики	Аналітичний коментар
1	2	3	4	5
США	ATS (Automated Targeting System) проводить раннє профілювання ще до прибуття вантажу	Всі товари скануються через систему ACE (Automated Commercial Environment) до перетину кордону	Використання великих даних для багатофакторного профілювання (маршрут, вантаж, історія компанії)	Найпотужніша інтегрована система аналізу ризиків, орієнтована на запобігання терористичним загрозам і торговим порушенням
ЄС	ICS2 (Import Control System 2) забезпечує попередню оцінку безпеки для всіх імпортних вантажів	Дані передаються до прибуття вантажу; здійснюється автоматичне порівняння із профілями ризику	Центральна обробка даних з митних декларацій, сертифікатів безпеки, санкційних списків	Прогнозування ризиків інтегроване у єдиний митний простір ЄС з багаторівневою перевіркою даних
Канада	CBSA Targeting Program аналізує попередні транспортні й митні дані	Передача даних про товари за 24–48 годин до прибуття у рамках eManifest	Аналітика даних із систем прикордонного контролю та попередніх декларацій	Орієнтація на безпеку ланцюгів постачання та виявлення неточностей у митній вартості

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4	5
Японія	NACCS Advanced Risk Management приймає дані про вантажі ще на етапі відправлення	Механізм Pre-Arrival Reporting обов'язковий для всіх імпортних партій	Велика аналітика з поєднанням даних про товари, судна, перевізників, історію перевезень	Сильний акцент на ризиках технологій, стратегічних товарів і безпеці продуктів
Австралія	Integrated Cargo System здійснює перевірку вантажів за Pre-Load Reporting і Pre-Arrival Advice	Інформація подається до моменту навантаження товару на транспорт	Використання систем електронного обміну даними і аналітики біобезпеки	Висока автоматизація перевірки ризиків щодо біозагроз і безпечності імпорту

Джерело: складено автором

Усі провідні країни активно використовують передприбуткові механізми профілювання (Pre-Arrival Processing) у поєднанні з аналітичними платформами на основі великих даних, що дозволяє забезпечити не лише безпеку держави, а й прискорити законні торговельні потоки. Найуспішніші практики поєднують раннє сповіщення, автоматизований ризик-менеджмент і гнучкі механізми адаптації систем до нових загроз, що створює потужну превентивну платформу для сучасного митного контролю.

Аналіз можливостей імплементації зарубіжних практик управління митними ризиками свідчить, що Україна має реальні перспективи інтеграції кращого міжнародного досвіду з урахуванням національної специфіки (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Аналіз можливостей імплементації зарубіжних практик управління митними ризиками в Україні

№	Зарубіжна практика	Ключові елементи	Можливості імплементації в Україні	Потенційні обмеження	Аналітичний коментар
1	США – C-TPAT (Customs-Trade Partnership Against Terrorism)	Добровільне партнерство митниці та бізнесу; попередня верифікація надійних операторів	Створення української програми сертифікації доброчесних підприємств за стандартами безпеки	Низький рівень довіри бізнесу до державних органів, потреба в розбудові прозорої системи перевірки	Може стати інструментом спрощення процедур для легального бізнесу і стимулом до саморегуляції

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4	5	6
2	ЄС – AEO (Authorized Economic Operator)	Надання спеціального статусу надійним компаніям із митними пільгами	Вже передбачено в українському законодавстві; можливе розширення участі бізнесу через спрощення процедур	Потреба в глибокій синхронізації із системами ЄС та у формуванні реальної взаємності визнання статусу	Дозволяє інтегрувати українських операторів до європейського ринку та стимулювати легалізацію
3	ЄС – ICS2 (Import Control System 2)	Передприбуткова передача даних про вантажі; автоматизоване профілювання ризиків	Впровадження обов'язкового Pre-Arrival Processing для всіх вантажів на основі електронної митної декларації	Потреба в технічній модернізації ІТ-систем ДМСУ і законодавчому регулюванні обробки попередньої інформації	Забезпечить ранню ідентифікацію ризикованих поставок і мінімізує затримки на кордоні
4	Канада – eManifest	Повний електронний обмін даними щодо транспортних засобів і вантажів до перетину кордону	Можливе запровадження єдиного електронного вікна для автотранспорту та морських перевезень	Наявні ІТ-платформи вимагають масштабної реконструкції для сумісності всіх учасників процесу	Створить передумови для зменшення корупційних ризиків та прискорення оформлення
5	Австралія – SmartGate/eGate	Автоматичний контроль осіб і вантажів через біометричні технології	Можливість поступового впровадження біометричних сканерів у найбільших пунктах пропуску	Значні капітальні витрати; потреба в розробці нормативної бази для обробки біометричних даних	Підвищить ефективність прикордонного контролю та знизить навантаження на персонал

Джерело: складено автором

Запровадження партнерських програм на зразок C-TPAT та використання біометричних технологій потребуватиме більш тривалого етапу підготовки, включаючи зміни до законодавства, інвестиції в інфраструктуру та зміцнення довіри між бізнесом і державою. Успішна імплементація зарубіжних практик дозволить Україні посилити митну безпеку, скоротити час оформлення вантажів і підвищити конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Запропоновані проектні ініціативи відображають комплексний підхід до якісної трансформації системи управління митними ризиками в Україні відповідно до міжнародних стандартів. Впровадження програми АЕО дозволить скоротити витрати бізнесу на митні процедури, підвищити прогнозованість та прозорість контролю (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Проектні пропозиції для трансформації української системи управління митними ризиками

№	Проект	Очікуваний результат	Орієнтовний термін реалізації	Потенційні бар'єри	Аналітичний коментар
1	Впровадження системи сертифікації уповноважених економічних операторів (АЕО)	Формування реєстру надійних компаній із прискореним митним оформленням; зниження навантаження на контрольні заходи; підвищення довіри бізнесу до ДМСУ	2–3 роки	Складність адаптації процедур до стандартів ЄС; необхідність побудови системи взаємного визнання АЕО	Дозволить гармонізувати митні процедури з вимогами ЄС, забезпечити бізнес-орієнтованість і прозорість контролю
2	Створення єдиного центру аналітики митних ризиків з Big Data платформою	Централізація збору та обробки даних; застосування прогнозного аналізу; прискорення оновлення профілів ризику; підвищення точності спрацьовувань	3–4 роки	Високі витрати на розробку IT-інфраструктури; потреба у підготовці кваліфікованого аналітичного персоналу	Стане основою для переходу від реактивного до превентивного моделювання митних ризиків
3	Розширення співпраці з міжнародними митними організаціями (WCO, FRONTEX)	Підвищення обізнаності про глобальні ризики; участь у спільних операціях; доступ до новітніх практик ризик-менеджменту	1–2 роки	Бюрократичні бар'єри при укладанні угод; необхідність відповідності міжнародним стандартам інформаційної безпеки	Забезпечить інтеграцію України до глобальних систем управління ризиками і зміцнить міжнародну довіру до української митної

					системи

Джерело: складено автором

Створення єдиного аналітичного центру з Big Data платформою забезпечить перехід до високотехнологічного управління ризиками, з можливістю раннього виявлення і профілювання загроз на основі великомасштабної аналітики. Розширення співпраці з міжнародними митними організаціями відкриє можливості для залучення передових методологій, розбудови професійних стандартів і підвищення рівня безпеки на зовнішньому кордоні України.

Комплексна реалізація цих проектів сприятиме посиленню національної митної безпеки, підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності та підготовці української митної системи до повноцінної інтеграції у єдиний митний простір ЄС.

Діаграма Ганта відображає послідовність і часові рамки ключових заходів трансформації системи управління митними ризиками України. На першому етапі (2025–2026 рр.) передбачено пілотування програми сертифікації уповноважених економічних операторів (AEO), що має забезпечити формування пулу надійних учасників ЗЕД і зменшити навантаження на митні процедури (див. рис. 3.2).

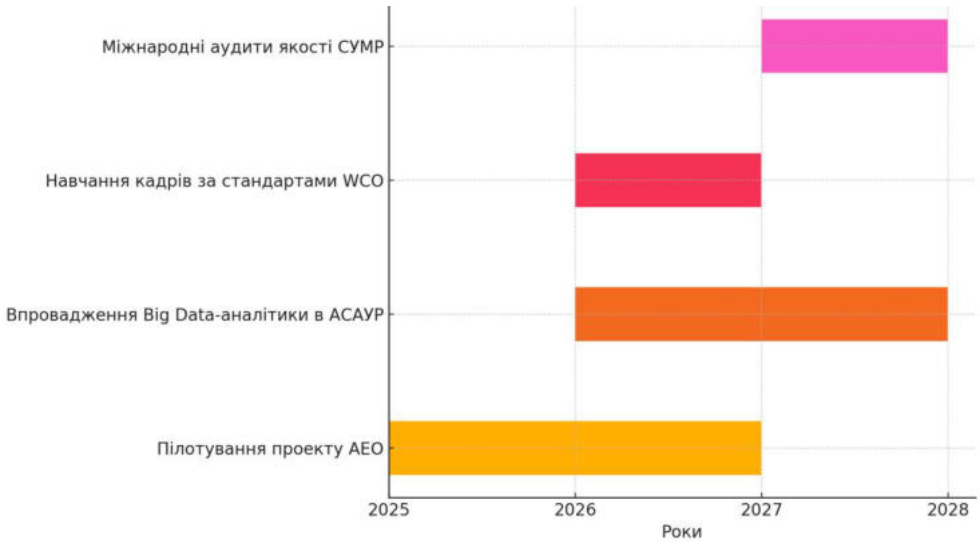

Рис. 3.1 Графік впровадження запропонованих заходів

Завершальним кроком стане проведення міжнародних аудитів якості СУМР у 2027 році, які оцінять відповідність української моделі кращим

міжнародним стандартам та сформують підґрунтя для інтеграції у світову митну систему безпеки та спрощення торгівлі. Логічна побудова етапів забезпечує поступовий перехід від технічної та кадрової підготовки до стратегічної оцінки і зовнішнього визнання реформ.

Очікувані результати від впровадження заходів трансформації системи управління митними ризиками свідчать про суттєвий позитивний ефект як для митної служби, так і для національної економіки загалом (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Очікувані результати після впровадження заходів трансформації СУМР

№	Очікуваний ефект	Кількісні/якісні показники	Аналітичний коментар
1	Підвищення ефективності митного контролю	+20% до результативності перевірок (кількість виявлених порушень на 100 перевірок)	Оптимізація ризикоорієнтованого підходу дозволить сконцентрувати ресурси на найбільш ризикових партіях, підвищуючи точність виявлення порушень.
2	Зниження середнього часу оформлення товарів на митниці	-30% часу (з 24 годин до 16–17 годин середній показник)	Впровадження Pre-Arrival Processing та розширення статусу AEO дозволить прискорити проходження процедур для доброчесних операторів.
3	Підвищення рівня довіри бізнесу до митних органів	Зростання індексу довіри національного бізнесу (ціль – >70% позитивних оцінок у опитуваннях)	Прозорі умови сертифікації AEO і мінімізація людського фактору сприятимуть покращенню сприйняття митної служби з боку бізнес-спільноти.
4	Поліпшення позицій України у міжнародних рейтингах митної ефективності	Підвищення на 10–15 позицій у субіндексі митного адміністрування Doing Business і WEF Global Competitiveness Index	Спрощення процедур, прискорення оформлення і прогнозованість контролю позитивно вплинуть на міжнародні оцінки бізнес-середовища в Україні.

Джерело: складено автором

Збільшення ефективності митного контролю на 20% і скорочення середнього часу оформлення вантажів на третину дозволить не лише підвищити фіскальну результативність, а й значно покращити діловий клімат для вітчизняного та міжнародного бізнесу. Паралельно з цим підвищення довіри до митних процедур і зростання рейтингових позицій України зміцнить позиції

держави у глобальних логістичних ланцюгах, сприяючи залученню інвестицій та поглибленню інтеграції до європейських і світових ринків.

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу поняття митних ризиків встановлено, що вони є ключовим елементом сучасної митної політики, що охоплює ймовірність виникнення подій, які можуть призвести до порушення митного законодавства, недонадходжень до бюджету або загроз національній безпеці. Теоретичне визнання митних ризиків дозволяє їх класифікувати за джерелами виникнення, масштабом впливу, сферою прояву та суб'єктами, що уможливлює формування систематизованих підходів до управління ними. Виявлено, що ефективна класифікація ризиків є передумовою для створення дієвих профілів ризику та впровадження вибіркового митного контролю на основі аналітичних критеріїв, що значно підвищує точність виявлення правопорушень.

З економічної точки зору управління митними ризиками є важливою складовою ефективного функціонування державного фінансового механізму. Проведений аналіз засвідчив, що впровадження систем управління ризиками (СУР) забезпечує значне скорочення витрат на контроль, підвищення результативності перевірок та оптимізацію розподілу ресурсів митних органів. Застосування методів економічної оцінки, зокрема cost-benefit analysis, дозволяє оцінити доцільність запровадження контрольних заходів з урахуванням очікуваних бюджетних втрат і вигод. Отже, СУР сприяє формуванню не лише безпекового, а й стабільного фінансово-економічного середовища, що є критично важливим у сучасній зовнішньоекономічній динаміці.

Проаналізовано діяльність Державної митної служби України в частині управління митними ризиками при здійсненні митного контролю товарів та транспортних засобів. Встановлено, що основним інструментом є автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР), яка забезпечує ризикоорієнтоване спрямування перевірок через систему коридорного контролю. Разом із тим виявлено, що ефективність функціонування СУМР стримується низкою факторів: затримками в оновленні профілів ризику, обмеженою інтеграцією зовнішніх джерел інформації та недостатньою автоматизацією ухвалення рішень.

Здійснено моніторинг функціонування системи управління митними ризиками як інструменту митного контролю. Проведений кількісний та якісний аналіз показав поступове покращення результативності виявлення порушень (+9% за 2022–2024 рр.) та зменшення часу на ідентифікацію ризиків. Вибірковий аудит моніторингових заходів виявив проблеми, пов’язані з нерівномірністю розподілу вантажів за коридорами контролю і недостатньою швидкістю інформаційного обміну між митними підрозділами. Це свідчить про необхідність подальшої модернізації аналітичних процесів та розвитку внутрішньої координації.

Здійснено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду управління митними ризиками (США, ЄС, Канада, Японія, Австралія) та визначено можливості його імплементації в Україні. Виявлено, що пріоритетними для запозичення є такі практики: впровадження програми уповноважених економічних операторів (AEO), запровадження обов’язкового попереднього обміну інформацією (Pre-Arrival Processing) та створення єдиного аналітичного центру на основі технологій Big Data. Імплементація зазначених підходів дозволить суттєво підвищити якість прогнозування ризиків, скоротити час митного оформлення та зміцнити позиції України у міжнародних рейтингах митної ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соколюк С.Ю., Тупчій О.С., Жарун О.В., Коротєєв М.А. Сутність та теоретичні засади управління ризиками в митній справі. *Збірник праць Уманського національного університету садівництва.* 2021. URL: https://doi.org/10.31395/2415-8240-2021-98-2-244-253.

2. Туржанський В., Несторишен І., Джумурат О. Система аналізу та управління ризиками в контексті забезпечення митної безпеки України. Центральноукраїнський науковий вісник. *Економічні науки.* 2019. URL: https://doi.org/10.32515/2663-1636.2019.3(36).69-80.

3. Подра О., Петришин Н. Особливості управління ризиками в митній сфері. *Менеджмент і підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку.* 2022. URL: https://doi.org/10.23939/smeu2022.01.032.

4. Фрадинський О. Розвиток системи управління митними ризиками в Україні. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка, (21), 94-101. 2024. URL: https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.21.9

5. Костюнік О.В., Сівашенко Т.В. Система управління ризиками у митній логістиці. *Класичний приватний університет.* Випуск 1(33), 2023. URL: https://doi.org/10.32840/2522-4263/2023-1-5

6. Стаття №320 «Вибірковість митного контролю». Митний Кодекс України. URL: https://kodeksy.com.ua/mitnij_kodeks_ukraini/statja-320.htm

7. Хома В., Заяц В. Інституційна спроможність митної служби України: правоохоронний аспект. *Державні і місцеві фінанси. Світ фінансів* 3(64), 2020. URL: https://doi.org/10.35774/SF2020.03.087

8.Тищенко В., Остапенко В., Карпов В. Цифровізація в управлінні ризиками митниці. *Економіка та суспільство,* (37). 2022. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-35

9. Журавлов Д., Литвин І., Ільченко О., Яромій І., Лепех Ю. Забезпечення економічної безпеки України у сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Журнал питань безпеки та сталого розвитку* 9(4), 1497-1512. 2020. URL: https://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.4(31)

10. Razumei H., Razumei M. IMPLEMENTATION OF INTEGRATED CUSTOMS RISK MANAGEMENT IN UKRAINE. *Customs Scientific Journal*. 2019. URL: https://doi.org/10.32836/2308-6971/2019.2.5.

11.Рац О.М., Алфімова А.С. Сучасні підходи країн ЄС до здійснення управління митними ризиками та їхнє впровадження у митну діяльність України. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор».* Випуск №4(77), 2024. URL: https://doi.org/10.32782/business-navigator.77-11

12. Пай І.І. Запобігання корупційним ризикам при здійсненні митних процедур: типологія та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право,* Випуск №81 Ч.2. 2024. URL: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.28

13. Widdowson D. Managing Customs Risk and Compliance: An Integrated Approach. *World Customs Journal*. 2020. URL: https://doi.org/10.55596/001c.116418.

14. Poulymenopoulou M., Tsois A. Customs Risk Analysis through the ConTraffic Visual Analytics Tool. *2017 European Intelligence and Security Informatics Conference (EISIC)*, 107-114. 2017. URL: https://doi.org/10.1109/EISIC.2017.22.

15. Артьомова А.Ю. Управління ризиками в митному контролі. *Приазовський економічний вісник. Класичний приватний університет*. Випуск 3(26), 2021. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/3_26_ukr/4.pdf

16. Вараксіна О., Побіденна В., Гребеник Р. Управління ризиками в контексті економічної безпеки підприємства. *Економіка та суспільство.* Випуск №56. 2023. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-47

17. Журваль Р.О. Особливості управління ризиками в аграрній сфері економіки України. *Науковий погляд: економіка та управління,* № 4 (84). 2023. URL: https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-5

18. Кириченко С.О., Кацевич М.М. Управління ризиками фінансові діяльності в будівельній галузі. *Бізнес Інформ,* №10. 2024. URL: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-10-175-181

19. Капітанець С.В., Руда Т.В. Удосконалення підходів у використанні системи управління ризиками у сфері пост-митного контролю. *Сталий розвиток економіки.* Випуск №1(48), 2024. URL: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-48

20. Ковальова М. Л. Основи системи управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності. *Науковий економічний журнал «Інтелект XXI».*, 2020. № 2, 166–169.

21. Ковальова М. Л. Особливості системи управління митними ризиками: світовий та український досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»,* №35/2021, 42–46.

22. Перепелиця В.В. Інституційний розвиток системи управління ризиками в сфері митного контролю. *Нові реалії здійснення митної справи в Україні: збірник тез науково-практичного Круглого столу.* Ірпінь-Хмельницький, 30 травня 2023 року. ДПУ, 2023. С. 57–60

23. Осіпчук Д.С. Управління ризиками у митній справі в умовах воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування,* Випуск №2(108), 16-21. 2024. URL: https://doi.org/10.26642/ema-2024-2(108)-16-21

24. Мирончук В. Митні процедури забезпечення зовнішньоекономічної діяльності україни в умовах війни. *Економіка та суспільство.* 2022. № 39. URL: https://doi.org/10.32782/2524- 0072/2022-39-43.

25. Валігура В.А. Митні ризики в умовах війни в Україні. *Актуальні питання фінансової теорії та практики : зб. матеріалів Дев'ятої заоч.-дистанц. наук. конф. студентів і молодих вчен. 2022.* Ч.1. С. 23–24. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/47468/1/Валігура%20В.pdf.

26. Рибка Н.В. Особливості митного контролю як системи управління ризиками у процесі інтегрування України до світової митної системи в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми сучасного бізнесу: обліково-фінансовий та управлінський аспекти : матеріали IV міжнар. науково-практ. інтернетконф.,* 2022. Ч.2. С. 309–311. URL: https://surl.li/lirhzz

27. Ющишина Л. О. Менеджмент ресурсів та витрат: курс лекцій. Луцьк: *Волинський національний університет імені Лесі Українки,* 2022. 103 с.

28. Костецька Н.І. Управління витратами на підприємствах. *Економіка та суспільство.* Випуск №34. 2021. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-67

29. Duong D., Tran T. Vietnam Customs modernization from the budgetary autonomy mechanism. *Journal of Development and Integration*. 2023. URL: https://doi.org/10.61602/jdi.2023.68.05.

30. Chalendard C., Fernandes A., Raballand G., Rijkers B. Corruption in Customs. *Policy Research Working Papers*. 2021. URL: https://doi.org/10.1596/1813-9450-9802.

31. Митний Кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 44-45, № 46-47, № 48, ст.552. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text

32. Наказ «Про затвердження Порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації». Державна митна служба України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0180-11#Text

33. Постанова «Про реалізацію експериментального проекту щодо створення та впровадження цифрової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Єдина платформа житлово-комунальних послуг». Кабінет Міністрів України. №1039 від 03.09.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2024-%D0%BF#Text

34. Закон України «Про основи національної безпеки України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст.351. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text

35. Регламент європейського парламенту і ради (ЄС) №952/2013 від 9 жовтня встановлення Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text

36. Загальна інформація про The Union Customs Code. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/union-customs-code-ucc-introduction_en

37. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: https://customs.gov.ua/

38. Бухарєва Ю.В. Зарубіжний досвід проти дії порушенням митних правил. URL: http://forumprava.pp.ua/files/032-039-2024-1-FP-Bukhareva_5.pdf

39. Разумєй М.М., Кухтін Д.О. Структура митної системи України в контексті європейської практики управління митними ризиками. *Механізми публічного управління.* № 1 (40), 2024. URL: https://doi.org/10.32782/2310-9653-2024-1.7

40. Тищенко В., Кулик Ю. Митні ризики: сутність та управління. *Економіка та суспільство.* Випуск №55, 2023. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15

ДОДАТКИ

Додаток А

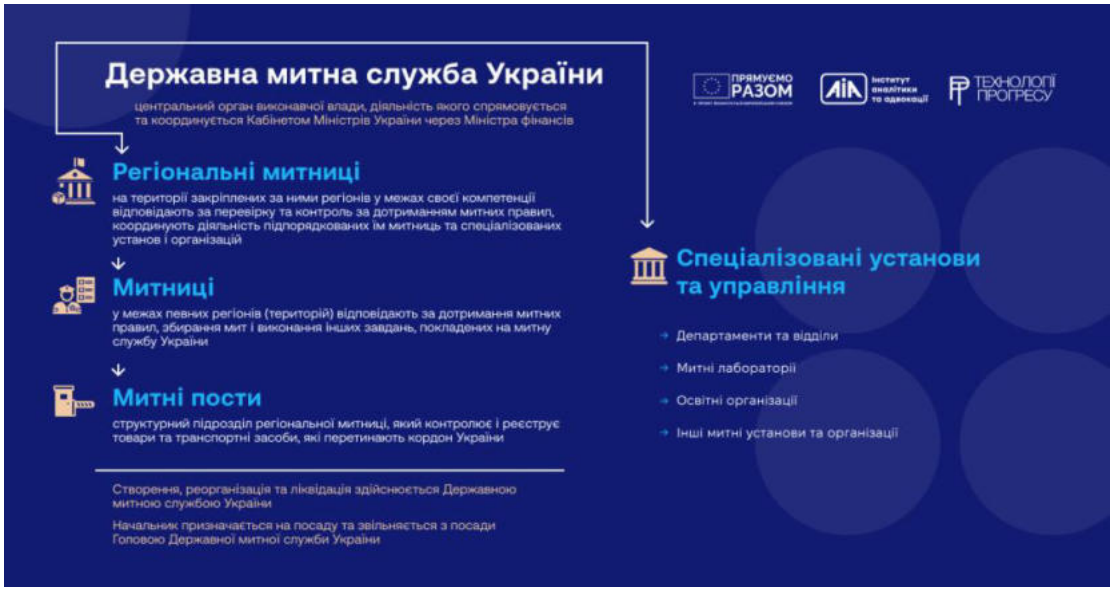

Рис. 1А Структура Державної митної служби

Джерело: [37]